

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ EKONOMİSİ : SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ EKONOMİSİ : SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Temmuz 1998
(Yayın No. TÜSİAD-T/98-7/232)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: 249 54 48 - 249 07 23 • Telefax: 249 13 50

**Bu yayının tamamı veya bir bölümü
TÜSİAD “KKTC Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”
referansı yazılmak kaydıyla yayımlanabilir.**

ISBN : 975-7249-51-3

Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamu yararına çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanısıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

“KKTC Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı bu çalışma TÜSİAD-KKTC İŞAD ortak çalışması olup, TÜSİAD Genel Sekreter Yardımcısı Dr Ümit İzmen ve Ekonomik Araştırmalar Bölüm Sorumlusu Baturalp Candemir tarafından hazırlanmıştır.

Yazarlar, raporun, özellikle öneriler bölümündeki katkılarından dolayı Sayın Tuğrul Erkin’e, ODTÜ öğretim üyelerinden Prof. Dr. Fikret Görün’e ve Dr. Meltem Dayıoğlu’na; KKTC temaslarında her türlü kolaylığı gösteren ve fikirleriyle bu rapora büyük katkıları olan başta Türkiye’nin Lefkoşa Büyükelçiliği olmak üzere, KKTC Ekonomi Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Planlama Örgütü, Merkez Bankası, Doğu Akdeniz Üniversitesi İşletme ve Ekonomi Bölümlerine teşekkürü borç bilir.

Temmuz 1998

ÖZGEÇMİŞLER

Dr. ÜMİT İZMEN

1961 yılında İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden 1983 yılında mezun oldu. 1986-90 yılları arasında aynı bölümde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1994 yılında Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde doktorasını tamamladı. 1991 yılında ekonomist olarak çalışmaya başladığı TÜSİAD'da halen genel sekreter yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

BATURALP CANDEMİR

1967 yılında Eskişehir'de doğdu. İzmir Bornova Anadolu Lisesi'nden mezun olduktan sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi Ekonomi Bölümüne girdi. Bu bölümden 1990 yılında mezun oldu ve daha sonra aynı bölümden yüksek lisans derecesini aldı. 1990-1995 yılları arasında TC Merkez Bankası'nda Ekonomiyi İzleme ve Değerlendirme Müdürlüğü'nde ve Mali Araştırmalar Müdürlüğü'nde görev yaptı. 1995-1998 yılları arasında TÜSİAD'da ekonomist ve Ekonomik Araştırmalar Bölüm Sorumlusu olarak çalıştı.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	9
2. KKTC EKONOMİSİ	13
2.1. Nüfus	16
2.2. Genel Denge ve Ekonomik Büyüme	17
2.3. İstihdam ve Sosyal Güvenlik	23
2.3.1. İstihdam	23
2.3.2. İşsizlik	25
2.3.3. Sosyal Güvenlik	26
2.3.4. Sendikalaşma	28
2.3.5. Asgari Ücret	29
2.4. Enflasyon	29
2.5. Kamu Kesimi Dengesi	30
2.6. Parasal Sektör	34
2.7. Dış Ticaret, Turizm ve Ödemeler Dengesi	37
2.8. Türkiye ile Protokol	43
3. KKTC EKONOMİSİNİN ÖNÜNDEKİ KISITLAR	47
3.1. Kamu Kesimi Dengesi	49
3.2. Özelleştirme	50
3.3. Tasarruf ve Yatırım	51
3.4. Parasal Sektör	52
3.5. Şirketler Kesimi	52
3.6. Teşvikler	53
3.7. Sosyal Güvenlik	54
3.8. Tarım	54
3.9. Enerji	56
3.10. Uluslararası Ticaret	56
3.11. Turizm	57
4. ÖNERİLER	59
4.1. Yapısal Reformlar	61
4.2. Altyapı ve Sektörel Gelişme İçin Alınması Gereken Önlemler	62
4.3. Türkiye-KKTC Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi	64
5. SONUÇ	67

B Ö L Ü M

GİRİŞ

Giriş

Kıbrıs adasında yaşayan toplumlar arasında uzun yıllardır süregelen siyasi sorunlar AB'nin Lüksemburg kararları sonrasında yeni bir boyuta taşınmıştır. Sorunların dünya gündemindeki önemi artmış, uluslararası alanda adadaki sorunların çözümüne yönelik arayışlar hızlanmıştır. Sözkonusu arayışların kısa vadede olmasa da orta vadede çözümle sonuçlanması kuvvetle muhtemeldir. Ancak, ortaya çıkacak çözümün eşitliğe dayalı kalıcı bir çözüm olabilmesi, KKTC ekonomisiyle Kıbrıs Rum Kesimi arasındaki ekonomik farklılığın giderilmesiyle mümkün olacaktır. Bu da, KKTC ekonomisinin güçlendirilmesinin gereğine işaret etmektedir. Güçlü bir KKTC ekonomisi ve adada eşitliği kabul eden bir çözüm Türkiye'nin de, özellikle dış politikadaki, hareket imkanını artıracaktır.

KKTC'nin bir ada ülkesi olması ve uzunca bir süredir uluslararası alanda çözülemeyen bir sorunlar yumağının merkezinde yer alması nedeniyle ekonomisine ilişkin değerlendirmeler; tarihsel gelişim, uluslararası siyaset ve toplumlararası müzakereler açılarından oldukça detaylı bir incelemeyi gerektirmektedir. Rapor hazırlanırken sözkonusu açılardan yapılan çalışmalardan faydalanılmıştır. Ancak, raporda bu alanlara girilmemiş, daha önce üzerinde fazla durulmamış olan KKTC ekonomisi ve yatırım olanakları incelenmiştir.

Rapor, KKTC ekonomisinin yapısı ve sorunlarını ortaya koymanın yanı sıra, sözkonusu sorunların çözümüne ilişkin öneriler geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Raporun ikinci bölümünde KKTC ekonomisine ilişkin bir durum tespiti yapılacaktır. Bu bölümdeki tespitler makroekonomik gelişmelere ilişkin olup, ekonominin yapısını tanıtmayı amaçlamaktadır. Üçüncü bölüm, KKTC ekonomisinin gelişmesinin önündeki kısıtların incelenmesine ayrılmıştır. Dördüncü bölümde, yatırımların ve ekonomik gelişmenin hızlanması için bazı öneriler ortaya atılacaktır. Sonuç bölümü ise genel bir değerlendirme niteliği taşımaktadır.

B Ö L Ü M

KKTC EKONOMİSİ

KKTC Ekonomisi

KKTC ekonomisi bir ada ekonomisinin özelliklerini taşımaktadır. Doğal kaynakların kısıtlı olması, ulaştırma ve enerji problemleri, bir ada ekonomisi olmasından kaynaklanan en tipik sorunlardır. Bunlardan da önemli bir diğer sorun ise Türkiye haricinde diğer ülkelerce diplomatik olarak tanınmamasından kaynaklanmaktadır.

KKTC ekonomisi bir ada ekonomisinin özelliklerini taşımaktadır.

Türkiye ile kurulan sıkı ekonomik ve siyasi ilişkiler, para birimi olarak TL'nin kullanılması, KKTC ekonomisinin, gerek yapısal olarak, gerekse konjonktür dalgalanmaları itibariyle Türkiye ekonomisinden etkilenmesine yol açmaktadır.

1974 yılından sonra Türkiye ile geliştirilen ekonomik ilişkiler; özellikle de bavul ticareti ve turizm, ekonomik aktivitenin canlı kalmasına yol açmıştır. Ancak, zaman içinde Türkiye'nin dış ticaretini serbestleştirme si nedeniyle gerileyen bavul ticareti, tarımda 1989-1991 döneminde ard arda yaşanan üretim kayıpları büyüme hızındaki dalgalanmanın artmasına neden olmuştur. 1991 yılında Körfez Krizi ve 1994 yılında Türk lirasının hızlı değer kaybının yansımaları neticesinde yaşanan ekonomik durgunluk yapısal sorunları açığa çıkarmıştır.

Refah düzeyinin kısa sürede artırılması için sıkça başvuru alan populist politikalar orta vadede istikrarlı bir büyüme sağlayamamıştır. Söz konusu politikalar zaman içinde sosyal güvenlik sisteminde tıkanma, kamu istihdamında şişme ve işgücü piyasalarının katılaşması gibi yapısal sorunları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, iç pazarı yetersiz büyüklükte olan KKTC ekonomisinin, KKTC'nin tanınmaması nedeniyle dış ticarete yaşadığı güçlükler ve 1994 yılındaki AT Adalet Divanı kararlarının dış ticaretteki olumsuz etkileri yukarıdaki sorunları daha da ağırlaştırmıştır. Artan sorunlar karşısında kısa zamanda gelir kaybına yol açabilecek ancak uzun dönemde yapısal düzelme sağlayacak önlemler alınamamış, populist politikalar sürdürülmüştür. Böylece, bir çeşit kısır döngüye girilmiştir.

Mevcut politikaların sürdürülmesi durumunda, Kuzey Kıbrıs ekonomisindeki duraklama eğiliminin devam etmesi kaçınılmazdır. Bu durum, Kıbrıs ve Türkiye'nin ortak uluslararası politikasını zayıflatabilecektir. Böyle bir sonuca izin verilmesi gerek Türkiye gerekse KKTC açısından mümkün değildir. Bu nedenle, gidişatın bugünden gözlemlenebilen ipuçları doğru değerlendirilmeli ve çözüm yolları vakit geçirilmeden araştırılmalıdır. KKTC'nin kendi dinamikleriyle bu sarmaldan kurtulabilmesinin çok zor olduğu, dolayısıyla, Türkiye'ye bu konuda önemli görevler düştüğü açıktır. Bu rapor, makroekonomideki yapısal problemleri belirlemek, çözüm için öneriler geliştirmek ve bir tartışma platformu oluşturmak doğrultusunda atılmış bir adımdır.

TABLO 1 TEMEL MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER

	1977	1982	1987	1992	1996
Büyüme Hızı (%)	5.8*	11.2	6.8	7.8	2.9
Nüfus (1000 kişi)	145.0	153.2	165.0	175.1	183.3
Kişi Başı Milli Gelir (US \$)	1444	1361	2009	3343	4222
Enflasyon (yıl sonu, %)	23.0	33.2	43.0	63.4	87.5
İşsizlik (%)	2.9	2.4	1.8	1.0	1.2
Çalışan Nüfus (1000 kişi)	44.8	56.8	66.2	74.0	79.0
Tarımda Çalışan Nüfus (%)	42.0	37.3	29.9	25.0	21.2
İthalat (US\$ million)	82.0	119.9	221.0	371.4	318.4
İhracat (US\$ million)	24.9	39.5	55.1	54.6	70.5
İmalat San.İhracatı/ Toplam İhracat (%)	12.1	18.7	42.6	42.8	54.5
Dış Ticaret Dengesi (US\$ million)	-57.1	-80.4	-165.9	-316.8	-247.9
Gelen Turist Sayısı (1000 kişi)	113.1	87.6	184.3	267.6	365.1
Net Turizm Geliri US\$ million)	30.2	27.2	103.5	175.1	175.6
Cari İşlemler Dengesi (US\$ million)	-25.0	-28.4	-20.7	-23.4	2.0
Döviz Rezervleri (US\$ million)	2.1	18.3	115.8	234.0	510.9
Toplam Banka mevduatları (US\$ million)	98.7	60.3	156.6	395.0	648.1
Turistik Konaklama Tesisi Sayısı	46.0	49.0	64.0	86.0	99.0
Turistik Yatak Kapasitesi	3265.0	3782.0	4352.0	7087.0	8267.0
1 US\$	18.2	163.8	872.0	6896.3	82150.5

* 1978 yılına aittir.

2.1. Nüfus

Kıbrıs adasının toplam 9,250 km²lik alanının yaklaşık olarak %36'sı olan 3355 km² KKTC topraklarıdır. Adanın %59'luk kısmı Kıbrıs Rum Yönetimi, %5'lik kısmı ise Birleşmiş Milletler ile İngiliz üsleridir.

Kıbrıs adasının %36'sı KKTC topraklarıdır.

KKTC'nin toplam nüfusu 15 Aralık 1997 tarihli nüfus sayımı sonuçlarına göre 188,662'dir.¹ 1977 yılından sonra yıllar itibariyle düzenli bir şekilde artan nüfusun son 10 yıllık ortalama artış hızı %1.1 olmuştur. Nüfusun %60.2'si köylerde, %39.8'i de merkezlerde yaşamaktadır. 14 yaşın altındakilerin toplam nüfusa oranı %27'dir. Beklenen yaşam süresi 72 yıl; ölüm oranı 1994 yılı tahminlerine göre %0.8'dir.

**Nüfus artış hızı %
1.1'dir**

KKTC'de okuma yazma oranı yüksektir. Okuma yazma oranı %93 civarındayken, 6 yaş üzerindeki nüfusun içinde üniversite mezunlarının payı da %9'a yaklaşmaktadır.

TABLO 2 GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

	GSMH (Milyar TL)		GSMH (Milyon ABD \$)	Fert Başına GSMH(ABD \$)	Büyüme Hızı(%) *	Nüfus (Milyon)	1 US\$=TL
	Cari	Sabit					
1989	910	6.6	425.4	2,513	8.5	169.2	2,139
1990	1,547	7.0	591.0	3,447	5.7	171.5	2,618
1991	2,273	6.6	541.4	3,116	-5.3	173.8	4,199
1992	4,038	7.1	585.5	3,343	7.8	175.1	6,896
1993	6,941	7.5	624.9	3,528	5.9	177.1	11,106
1994	16,582	7.3	554.3	3,093	-3.7	179.2	29,915
1995	35,179	7.5	755.7	4,167	2.6	181.3	46,554
1996	63,577	7.7	773.9	4,222	2.9	183.3	82,150

* 1977 Yılı Fiyatlarıyla

2.2. Genel Denge ve Ekonomik Büyüme

1983 yılının Kasım ayında KKTC'nin kurulmasından sonra ekonominin büyüme hızında belirgin bir artışla birlikte 1990'lı yıllara kadar istikrar da gözlenmeye başlamıştır. 1984 yılından önce oldukça geniş bir aralıkta dalgalanan büyüme hızı, bu tarihten sonra 1991 yılına kadar %5-%9 aralığında seyretmiştir. 1986 yılında Türkiye ile yapılan protokol-den sonra KKTC'nin serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlanmıştır. Kamu hizmetleri ve ulaştırma-haberleşme sektörlerinin yanısıra imalat

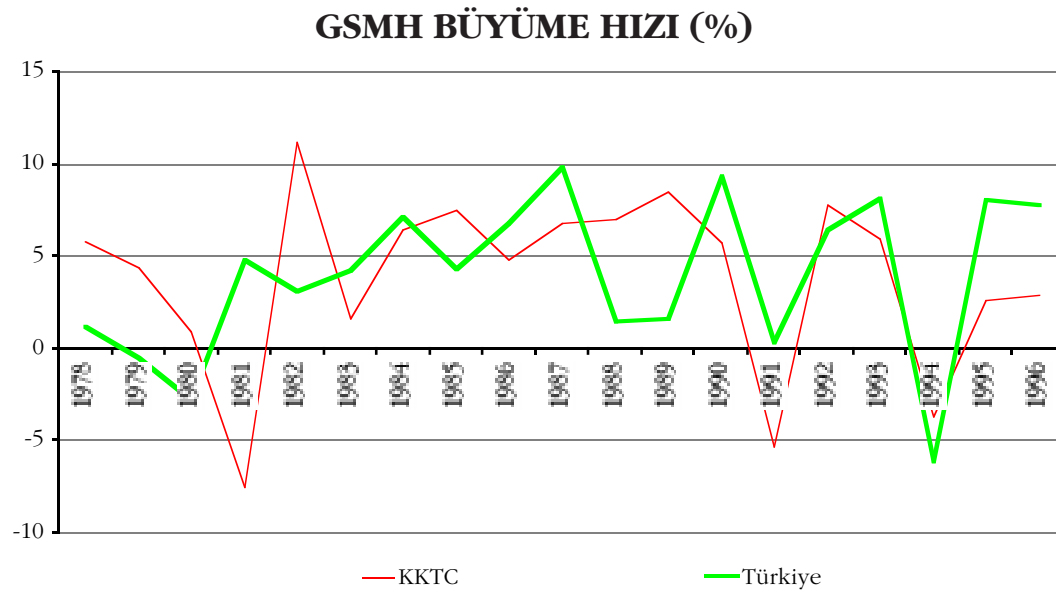
**KKTC'nin
kurulmasından
sonra görülen
yüksek büyüme
1990'lı yıllara kadar
devam etmiştir.**

¹ 15 Aralık 1996 tarihinde yapılan Genel Nüfus sayımı sonuçlarına göre ülkedeki toplam nüfus 200,587'dir; ancak 11,925 kişinin daimi ikametgahı yurt dışı olduğundan, ikametgahı KKTC olan toplam nüfus 188,622'dir.

sanayine de önemli yatırımların yapılması ekonomik aktiviteyi canlandırmıştır. 1978-86 döneminde %3.9 olan ortalama büyüme hızı 1987-1990 döneminde %7'ye yükselmiştir.

1990 Körfez Krizi Kıbrıs ekonomisinde bir dönüm noktası olmuştur. Yılın ilk yarısındaki hızlı büyüme nedeniyle 1990 yılının büyüme hızı %5.7 olarak gerçekleşmişse de, 1991 yılıyla beraber krizin etkileri daha ağır olarak hissedilmiştir. Aynı zamanda 1991 yılındaki Polly Peck davası ve yatırımların durması, büyümeyi neredeyse körfez krizi kadar olumsuz yönde etkilemiştir. 1990 yılının ardından 1991 yılı da tarım sektörü açısından kuraklık nedeniyle kötü geçmiştir. Sonuç olarak, ekonomi 1991 yılında %5.3 küçülmüştür. Ekonomi 1992 ve 1993 yıllarında ulaştırma-haberleşme ve ticaret sektörlerine yapılan yatırımlarla toparlanmış ve sözkonusu yıllarda sırasıyla %7.8 ve %5.9 oranında büyüme yaşanmıştır.

1990 sonrasında büyüme hızı ortalama % 1.6'ya düşmüştür.

1994 yılında Türkiye'nin yaşadığı kriz KKTC'yi de derinden sarsmıştır. Türkiye'de yaşanan enflasyon, KKTC'nin de TL kullanması nedeniyle enflasyonu ve faiz oranlarını yükseltmiş, ihracatın %25'inin yapıldığı Türkiye'deki iç talep daralmasının da etkisiyle, ekonomik aktivite hızla yavaşlamıştır. Aynı yıl içinde tarımda yeniden ciddi bir kuraklık sorunu yaşanması, tarım sektöründe %12'yi bulan üretim gerilemesini de beraberinde getirmiştir. Bunların yanı sıra, AT Adalet Divanı'nın Temmuz

ayında almış olduğu bir kararla AB ülkeleri KKTC’de üretilen tarım ürünleri ithalatını durdurmuş, sanayi ürünlerine de ortak gümrük vergisi uygulamaya başlamıştır. Böylece, 1981 ve 1991 yıllarından sonra bir kez daha ekonomide daralma gözlenmiştir.

TABLO 3 EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

	<i>Cari Fiyatlarla, Milyar TL</i>			
	1993	1994	1995	1996
I. TOPLAM KAYNAKLAR	6,952	16,707	35,751	63,741
1. GSMH	6,941	16,581	35,179	63,577
2. Dış Açık	11	126	572	164
II. TOPLAM YATIRIMLAR	1,197	2,388	4,826	9,899
1. Sabit Sermaye	1,049	2,215	4,247	8,842
a) Kamu	407	781	1,153	3,787
b) Özel	642	1,434	3,094	5,055
2. Stok Değişimleri	148	173	579	1,057
a) Kamu	45	33	123	373
b) Özel	103	140	456	684
III. TOPLAM TÜKETİM	5,754	14,319	30,925	53,841
IV. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1,527	3,946	4,967	10,858
1. Kamu Tüketimi	1,523	3,945	8,079	14,229
2. Kamu Tasarrufu	4	1	-3,112	-3,371
3. Kamu Yatırımı	452	813	1,275	4,160
4. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-448	-812	-4,387	-7,531
V. ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	5,413	12,634	30,212	52,718
1. Özel Tüketim	4,231	10,373	22,846	39,612
2. Özel Tasarruf	1,182	2,261	7,366	13,106
3. Özel Yatırım	745	1,574	3,551	5,739
4. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	437	687	3,815	7,367
Özel Tasarruf Oranı(%)	21.8	17.9	24.4	24.9
Marjinal Özel Tasarruf Eğilimi (%)	21.8	14.9	29.0	25.5
VI. TOPLAM YURTIÇİ TASARRUFLAR	1,186	2,262	4,254	9,735
Toplam Marjinal Tasarruf Eğilimi(%)	24.4	11.2	10.7	19.3
Yatırım/GSMH (%)	17.3	14.4	13.7	15.6
Tasarruf/GSMH (%)	17.1	13.6	12.1	15.3

1994 krizi, kamu ağırlıklı ekonomideki yapısal sorunlarla birleşince, kriz sonrası toparlanma dönemini güçleştirmiştir. Türkiye’de özel sektörün dinamizmine bağlı olarak krizden hızla çıkılmış ve ardından gelen üç yılda %7-8 civarında büyüme hızları yakalanmış olmasına karşılık, KKTC’de kriz sonrasında ekonomi 1984-1989 dönemindeki büyü-

1994 Krizinden sonra ekonomideki yapısal sorunlar ağırlaşmıştır.

me performansını yakalayamamıştır. 1995-1996 yıllarında ekonominin büyüme hızı sırasıyla %2.6 ve %2.9 olarak gerçekleşmiştir. 1993 yılındaki sabit sermaye yatırımı düzeyinin ancak 1997 yılında yakalanacağı tahmin edilmektedir.

Devlet Planlama Örgütünün tahminlerine göre, %6'lık bir büyümenin hedeflendiği 1997 yılında tarım sektöründe %30'a varan gerilemenin ve sanayi sektöründeki %1 civarındaki daralmanın etkisiyle ekonomi ancak %1.7 oranında büyüyebilecektir. Bu durumda KKTC'nin cari fiyatlarla GSMH'sı 116.4 trilyon TL olacaktır. Dolar olarak ifade edildiğinde ise GSMH'nın yaklaşık 770 milyon dolar civarında gerçekleşmesi beklenmektedir. Böylelikle kişi başına milli gelir 4,200 dolar dolayında kalacaktır.²

1997 yılında kişi başına milli gelirin 4,200\$ olması beklenmektedir.

TABLO 4 GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA'DA SEKTÖREL PAYLAR (%)

SEKTÖRLER	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
TARIM	9.9	9.2	8.3	10.2	10.6	8.8	10.0	9.6
SANAYİ	13.6	12.4	13.4	12.7	10.8	9.8	12.9	13.0
TİCARET-TURİZM	23.0	23.5	20.7	18.2	20.5	21.8	18.3	14.4
KAMU HİZM.	14.5	16.8	19.2	18.6	18.5	21.6	20.3	19.4
DIĞER	39.0	38.1	38.4	40.4	39.7	38.1	38.4	43.6
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	10.1	9.5	8.4	9.0	8.5	9.4	8.5	10.3
İNŞAAT	6.7	5.6	7.0	7.8	6.4	5.4	3.7	3.0
MALİ MÜESSESELER	5.7	5.0	6.5	7.2	6.6	6.9	11.0	10.8
KONUT GELİR	1.9	1.5	1.9	1.9	2.0	1.9	1.8	2.1
SER. MESLEK ve HİZMETLER	5.3	5.4	6.0	5.9	5.8	5.5	5.4	9.8
İTHALAT VERGİLERİ	7.9	10.5	7.9	8.0	8.9	7.4	6.7	7.1
NET DİŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	1.3	0.6	0.8	0.6	1.6	1.7	1.3	0.5
GSMH	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

² GSMH istatistiklerinin ve genel denge verilerinin oldukça yüksek dalgalanmalar gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde, KKTC'de genel olarak istatistik toplamada güçlükler mevcut olduğu anlaşılmıştır. Kamu kesiminin GSMH içindeki ağırlığının yüksek olmasının önemli bir nedeninin GSMH rakamlarının özel kesime ait kısmındaki eksikler olduğu söylenebilir. Kayıtdışı ekonominin, ciddi boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Yapılan tahminler kayıtdışı ekonominin GSMH rakamlarına yakın düzeylere ulaştığı yönündedir. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü dikkate alındığında kişi başına milli gelir rakamının, gerçekte 4,200 dolar seviyesinin oldukça üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

TABLO 5 SEKTÖREL KATMA DEĞERLERİN REEL BÜYÜME HIZLARI (%)

Sektörler	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
TARIM	-2.3	-9.9	-9.2	42.6	7.7	-12.3	2.3	9.0
SANAYİ	30.3	3.8	-2.3	2.6	0.4	-0.1	5.1	-1.9
İNŞAAT	7.7	1.0	6.7	21.3	7.6	-8.4	-21.5	3.2
TİCARET-TURİZM	11.0	10.5	-10.1	4.8	3.8	-3.6	10.7	-10.6
ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	8.5	5.2	-14.8	1.9	8.6	2.0	6.6	5.5
MALİ MÜESSESELER	7.9	8.0	5.2	4.3	4.1	2.0	13.3	3.7
KONUT GELİR	2.5	2.2	2.4	1.0	1.5	1.8	1.7	1.7
SER. MESLEK ve HİZMETLER	10.3	9.7	1.5	8.0	3.5	-6.5	2.2	84.3
KAMU HİZM.	2.4	4.2	1.2	0.9	1.3	1.9	-2.2	2.7
İTHALAT VERGİLERİ	9.1	57.7	-26.0	7.7	16.6	-21.9	20.2	4.7
GSYİH	8.6	6.4	-5.5	8.1	4.8	-3.8	3.0	3.8
NET DIŞ ALEM FAKTÖR GELİRLERİ	2.4	-51.7	28.6	-20.4	186.0	0.8	-21.0	-63.3
GSMH	8.5	5.7	-5.3	7.9	5.9	-3.7	2.6	2.9

KKTC’de toplam katma değerin en büyük kısmını %17 ile kamu hizmetleri oluşturmaktadır. Kamu hizmetlerini takiben, milli hasıla içindeki %14’lük payı ile toptan ve perakende ticaret gelmektedir. Ada ekonomisinin getirdiği bir özellik olarak, toptan ve perakende ticaret, özel sektörün en yoğun olarak faaliyet gösterdiği alandır. Sanayi üretimi toplam katma değerin %13’ünü üretmektedir. Genellikle %10-11 düzeyinde bir paya sahip olan tarım üretimi payının ise 1997 yılındaki üretim daralması nedeniyle %8’e inmesi beklenmektedir.

GSYİH içinde 1986 öncesinde %17 civarında olan tarım sektörünün payı, 1996 yılına gelindiğinde %11 civarına inerken, toptan ve perakende ticaretin payı da %17’lerden %14’lere gerilemiştir. Aynı dönem içinde, sanayinin payı %10’lardan %14’lere yükselmiştir. Kuzey Kıbrıs’ın Türk yönetimi altında yeniden inşaatı altyapı faaliyetlerini canlandırmıştır. Ulaştırma ve haberleşmenin toplam üretim içindeki payı %7’lerden %11’e, inşaatın payı %4’lerden %8’e yükselmiştir.

Devlet Planlama Örgütü tahminlerine göre 1997 yılında toplam kaynakların yaklaşık olarak %16.2’lik bir kısmı yatırıma, geri kalan kaynaklar ise tüketim harcamalarına yönelmiştir. Toplam yatırımların yaklaşık %44’lük kısmı kamu kesimi tarafından, %56’lık kısmı da özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Yurtiçi tasarrufların GSMH’ya ora-

Toplam katma değerin en büyük bölümü kamuda üretilmektedir.

KKTC’nin kurulmasından sonra ekonomik yapıda tarımın ağırlığı azalırken altyapıya ilişkin faaliyetlerin önemi artmıştır.

nı %13.9 iken, yatırımların GSMH'ya oranı %16.6 olmuştur. Özel sektör tasarruf oranı ise %17.6'dır.²

**TABLO 6 SABİT SERMAYE YATIRIMLARIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(SABİT FİYATLARLA, %)**

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
I. TARIM	2.4	5.9	6.9	4.6	7.7	10.3	4.9	6.9
II. SANAYİ	13.4	11.5	12.7	13.6	12.7	8.7	10.0	10.0
1. İmalat	10.1	8.4	9.4	8.3	8.9	6.0	6.9	7.9
III. İNŞAAT	1.6	1.5	3.1	1.5	2.6	1.5	2.8	2.0
IV. TİCARET-TURİZM	12.2	14.8	7.2	10.0	9.0	9.7	7.4	10.0
1. Ticaret	7.8	8.8	4.7	8.4	5.2	6.3	4.9	6.2
2. Turizm	4.3	6.0	2.5	1.6	3.8	3.4	2.5	3.8
V. ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	9.9	12.3	27.7	10.8	17.2	23.8	20.8	19.9
VI. MALİ MÜESSESELER	1.4	0.6	0.1	1.2	0.6	1.0	0.9	1.1
VII. KONUT	49.6	39.8	32.3	46.1	40.2	33.5	39.6	38.8
VIII. SERB. MESLEK ve HİZMETLER	2.8	3.7	3.0	3.6	2.3	1.9	2.7	2.9
IX. KAMU HİZMETLERİ	6.8	9.9	7.0	8.6	7.5	9.7	10.9	8.4
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

**TABLO 7 SABİT SERMAYE YATIRIMLARIN ARTIŞ HIZI
(SABİT FİYATLARLA, %)**

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
I. TARIM	139.1	32.7	-35.6	55.3	60.3	-59.0	29.2	88.7
II. SANAYİ	-14.3	25.0	3.0	-13.7	-17.5	-2.0	-7.2	-13.3
1. İmalat	-16.8	26.6	-15.0	-1.2	-17.9	-2.9	6.0	-19.7
III. İNŞAAT	-6.7	135.7	-54.5	66.7	-32.0	58.8	-33.3	33.3
IV. TİCARET-TURİZM	20.9	-44.6	32.5	-16.7	30.6	-35.1	25.0	-15.6
1. Ticaret	12.2	-39.8	72.0	-43.0	46.9	-33.3	16.7	-33.9
2. Turizm	36.6	-51.8	-40.7	125.0	8.3	-38.5	41.7	14.7
V. ULAŞTIRMA-HABERLEŞME	23.7	156.5	-62.7	48.2	66.3	-25.5	-11.4	61.5
VI. MALİ MÜESSESELER	-53.8	-83.3	1100.0	-50.0	83.3	-18.2	11.1	-10.0
VII. KONUT	-20.3	-7.8	36.6	-19.1	0.5	0.8	-9.1	-20.6
VIII. SERB. MESLEK ve HİZMETLER	34.6	-8.6	15.6	-40.5	0.0	18.2	0.0	19.2
IX. KAMU HİZMETLERİ	45.3	-19.4	17.3	-19.3	56.3	-4.5	-28.3	118.4
TOPLAM	-0.5	13.5	-4.2	-7.4	20.7	-14.8	-7.3	18.5

² GSMH istatistiklerinin ve genel denge verilerinin oldukça yüksek dalgalanmalar gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde, KKTC'de genel olarak istatistik toplamada güçlükler mevcut olduğu anlaşılmıştır. Kamu kesiminin GSMH içindeki ağırlığının yüksek olmasının önemli bir nedeninin GSMH rakamlarının özel kesime ait kısmındaki eksikler olduğu söylenebilir. Kayıtdışı ekonominin, ciddi boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Yapılan tahminler kayıtdışı ekonominin GSMH rakamlarına yakın düzeylere ulaştığı yönündedir. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü dikkate alındığında kişi başına milli gelir rakamının, gerçekte 4,200 dolar seviyesinin oldukça üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

2.3. İstihdam ve Sosyal Güvenlik

Kamunun en büyük işveren konumunda olması, işçilere verilen geniş sosyal haklar ve yüksek işçi ücretleri, işgücü piyasalarının esnekliğinin azalmaktadır. Tüm nüfusu kapsayan bir sosyal güvenlik sistemi ve kamunun neredeyse istihdamı garanti etmesi, özel istihdamın gelişmesini engellemektedir. İşgücü piyasasındaki bu kamu kaynaklı inelastikiyet, KKTC ekonomisindeki sorunların ağırlaşmasında önemli bir faktör olmuştur.

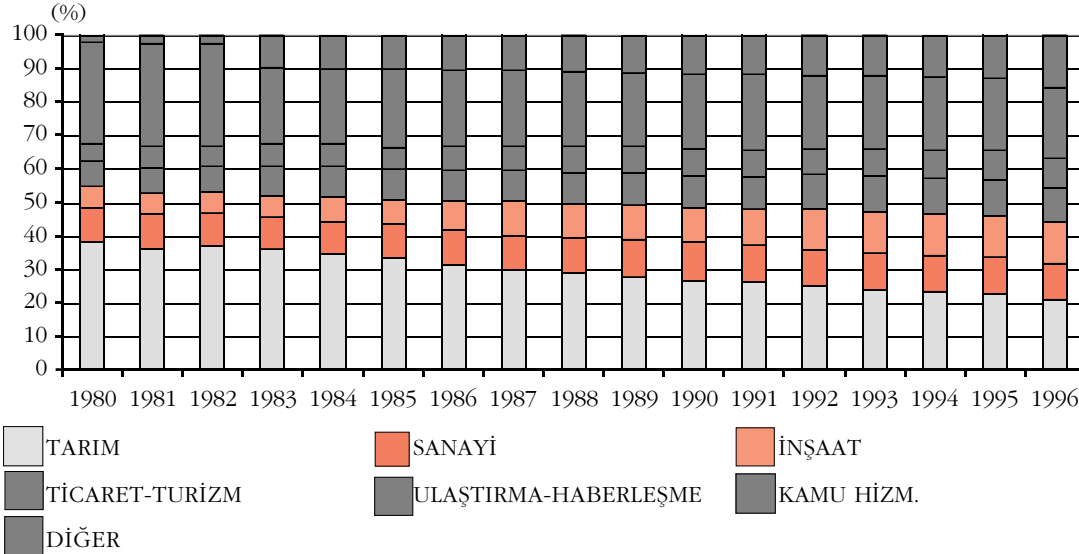
İşgücü piyasası elastik değildir.

2.3.1. İstihdam

1996 yılı rakamlarına göre, işgücüne katılma oranı %68'dir. 79,368 çalışanın %21.3 ile en büyük kısmı kamu hizmetlerinde görev almaktadır. Çalışan nüfusun %21.2'si tarımda, %12.4'ü ekonomide giderek büyüyen bir sektör olan inşaat sektöründe çalışırken, %10.5'lik bir kısım ticaret ve turizm sektöründe çalışmaktadır. Sanayi sektöründe çalışanlar toplam çalışanların ancak %10.5'ini oluşturmaktadır.

İşgücüne katılım oranı yüksektir.

İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

1977 yılında çalışanların %42'si tarımla uğraşırken, bu oran 1987'de %30'a, 1996 yılında da %21.2'ye gerilemiştir. Ayrıca, tarımda büyük bir kısmı Türkiye'den giden mevsimlik işçi de çalıştırılmaktadır.

Tarımla uğraşan nüfus yıllar itibariyle hızla gerilemektedir.

Kamu, KİT ve belediyeler de dahil olmak üzere toplam 16,899 çalışanıyla en büyük işveren durumundadır. Bir başka deyişle, her beş çalışandan biri kamu hizmetlerinde görev yapmaktadır.³

Kamu en büyük işverendir.

1974 yılından sonra kurulan ekonomik düzende, siyasi nedenler başta olmak üzere, kamu sektörü hem devlet hizmetlerini yapan, hem sanayi üretimine katkıda bulunan, hem de turizm gibi alanlarında faaliyet gösteren bir yapıda tanımlanmıştır. Kuzey Kıbrıs'ta yerleşiklerin hem gelir hem de tüketim talebini kamu sektörü tarafından karşılamaya yönelik bu ekonomi-politik tercihinin kamu kesimindeki istihdamın en önemli nedeni olduğu anlaşılmaktadır.

TABLO 8 ÇALIŞAN NÜFUSUN SEKTÖREL DAĞILIMI (%)

SEKTÖRLER	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
I. Tarım	27.6	26.7	26.2	25	24	23.4	22.8	21.2
II. Sanayi	11.3	11.3	11.2	11	10.8	10.8	10.9	10.5
III. İnşaat	10.6	10.4	10.9	12.3	12.7	12.6	12.5	12.4
IV. Ticaret-Turizm	9.4	9.7	9.6	10.1	10.5	10.6	10.9	10.6
V. Ulaştırma-Haberleşme	7.9	8	8	7.8	8.2	8.2	8.5	8.5
VI. Mali Müesseseler	2.6	2.7	2.8	2.8	2.8	2.9	3.1	3.1
VII. Serbest Meslek ve Hizmetler	8.4	8.8	8.9	9.1	9.2	9.6	9.6	12.4
VIII. Kamu Hizmetleri	22.1	22.3	22.4	21.9	21.7	21.9	21.7	21.3
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Devlet Planlama Örgütü

³ 1996 rakamlarına göre Türkiye'de aynı oran %14'tür.

KKTC’de kamu kesiminde çalışıyor olmanın özel sektöre oranla birçok avantajı vardır. Kamu çalışanlarının ücretleri özel sektörde çalışan ve benzer özellikler gösteren kişilere göre daha düşük değildir; çalışma saatleri ise özel sektöre göre %10-15 oranında daha azdır. Kamuda çalışanlar için 45 gün yıllık izin, 42 gün hastalık izni ve diğer sosyal haklar da gözönüne alındığında kamuda çalışmanın oldukça cazip olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Dolayısıyla, kamu ve özel sektörde benzer işte çalışanların, çalışılan saat başına aldıkları ücretler karşılaştırıldığında, kamudaki ücretlerin özel sektöre göre daha yüksek olduğu görülebilir.

Kamu kesiminde çalışıyor olmanın birçok avantajı vardır.

2.3.2. İşsizlik

İstatistiklere göre 1996 yılında işsiz sayısı 946, işsizlik oranı %1.2 olmuştur. Ancak, bu istatistiklerde işsiz kategorisinde değerlendirilenler sadece çalışma dairesine kaydını yaptıran işsizler olduğu için, rakamlar gerçek işsizlik oranını yansıtmamaktadır. Çalışma yaşında olan toplam nüfusun 110,000 civarında olduğu, istihdam edilen 79,368 kişi dışında kalan yaklaşık 30,000 kişi içinde lise ve üniversitelerde okuyan 17,500 öğrenci ile erken emeklilikten faydalananlar ve ev hanımlarının olduğu düşünülürse mevcut nüfus içinde işsizliğin çok yoğun olarak yaşandığını söylemek mümkün değildir.

İşsizlik giderek büyüyen bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak, işsizliğin KKTC’li gençler arasında özellikle de eğitimli gençler arasında giderek yaygınlaştığı da gözlemlenmektedir. Eğitimli gençlerin önemli bir kısmı KKTC’de almış oldukları eğitimi kullanabilecekleri iş bulamadıklarından, aile bağlarını kullanarak yurtdışında çalışmaktadırlar. Bununla birlikte, iş imkanlarının yetersizliği nedeniyle kapasitelerinin altında çalışan kişilerin sayısının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

⁴ Bu konudaki en ilginç örneklerden biri, hafta içi günlerde, Merkez Bankasının iki yarım gün tatilde olmasıdır.

2.3.3. Sosyal Güvenlik

KKTC'deki sosyal güvenlik sistemi ve çalışanların özlük hakları birçok gelişmiş ülke düzeyinin üzerindedir. KKTC'de sosyal güvenlik kapsamı içerisinde hizmet veren sosyal güvenlik kuruluşları Sosyal Sigortalar, İhtiyat Sandığı, Emeklilik Müessesesi ve Sosyal Hizmetler Dairesi'dir. Mevcut sosyal güvenlik sistemi nüfusun tamamını sosyal güvenlik kapsamına almaktadır. İşsizlik sigortası da mevcuttur. 50 ve daha yukarı yaşlardaki toplam nüfus 37,395 iken, bu kurumlardan aylık alanların toplam sayısı 33,569 kişidir.

Sosyal Sigortalar kapsamına 14 yaşını doldurmuş çalışan herkes girmektedir. Sisteme ev hanımı gibi gönüllüler de katılabilmektedir. Gerek kapsam alanının genişliği gerekse sigorta kapsamından çıkanların sayısının bilinmemesi nedeniyle Sosyal Sigortalarca tescil edilmiş olan toplam sigortalı sayısı 114,325 ile toplam nüfusun %61'ine ulaşmış görünmektedir. Sigortasız işçi çalıştırılmamaktadır. Ancak, çalıştırılan işçilerin düşük maaşlı gösterilerek prim ödemelerinden kaçınma eğilimi olduğu bildirilmiştir. Bu eğilimi kamudan emekli olan ve daha sonra özel sektörde çalışanlar artırmaktadır.

Sosyal sigortalardan emekli maaşı alanların toplam sayısı 14,417'dir. 1977 yılında yürürlüğe giren bir kanunla 15 yıl yatırım yapan ve diğer koşulları yerine getirenlerin 1992 yılında ilk kez emekliliğe hak kazanmasıyla birlikte, bu tarihten sonra sosyal sigorta emeklilerinin sayısında hızlı artışlar görülmüştür.

KKTC'de 1974 öncesinden gelen bir **ihtiyat sandığı** uygulaması halen sürmektedir. Çalışanlardan prim adı altında %5, işverenden ise depozit adı altında %5 kesinti yapılarak çalışanın adına fona yatırılmaktadır. Çalışanın iş azlığı ya da kendi işini kurması nedeniyle işten ayrılması durumunda hesabına yatırılmış olan paralar faizleri ile birlikte kendisine ödenir. Çalışanın kendi isteğiyle işten ayrılması durumunda bu miktarın yarısı ödenir. Amaç KKTC'de çalışan ve emeklilik hakkına sahip

Sosyal güvenlik tüm nüfusu kapsamaktadır.

Sosyal güvenlik sistemi içinde en kapsamlı olanı Sosyal Sigortalar'dır.

KKTC'de çalışan ve emeklilik hakkına sahip olmayanların sosyal güvenceleri ihtiyat sandığı ile sağlanmaktadır

olmayanların sosyal güvencelerinin sağlanmasıdır. 1996 itibariyle sandığa aktif iştirakçi olarak her ay düzenli yatırım yapanların sayısı ise 21,218'dir. Sandıktan ödeme yapılan kişi sayısı ise 4,085'tir.

Emeklilik Müessesesi kamu görevlilerine emeklilik hakkı vermektedir. 1996 yılı itibariyle bu kapsamda devletten emekli maaşı alanların sayısı 9,775 kişidir. Bunların 7,224 kişisi memur emeklisidir. Kamu sektöründe çalışmakta olanların sayısı ise 16,899'dur. Dolayısıyla, sistemde her 1 emekliye 1.73 çalışan düşmektedir. Bir taraftan zaten yüksek olan prim kesintilerini artırmak mümkün olmamakta, diğer taraftan da sosyal sigorta sistemi kamu bütçesi içinde giderek daha önemli bir problem haline gelmektedir.

Sosyal Hizmetler Dairesi'nden yoksul, malul, şehit ve gazi maaşı olarak aylık alanların sayısı ise 5,292'dir.

Sosyal sigortalarda uygulanan prim oranları çalışılan kuruma göre %12 ile %21 arasında değişmektedir. Özel sektörde bir hizmet akdi ile çalışanların ücretlerinden %8 prim kesilirken, işverenin sosyal sigortaya katkısı %10 olarak belirlenmiştir.

1974 sonrası dönemde yeniden kurulan sosyal güvenlik sistemi ile siyasi nedenlerle, çalışanlara çok kapsamlı haklar tanınmıştı. O günün koşulları içinde 1958-1974 arasında mücahitlik yapanların bu görevleri üzerine 10 sene daha çalışması durumunda emekliye ayrılmalarına olanak tanınmıştı. Ancak, zaman içinde bu yasada gerekli değişiklikler yapılmadığından her çalışan bu yasadan yararlanmış, 10 yıllık bir çalışma hayatı sonrasında, çalışanlar emekliliğe hak kazanmıştır. 30 yaşında emekli olmaya hak kazanan kişiler, hem emekli olmuşlar hem de özel sektörde çalışmaya devam etmişlerdir.

Kamu sektöründe uygulanan 10 yıllık hizmetle emekli olabilme hakkı 1985 yılı Nisan ayından itibaren 15 yıla çıkarılmıştır. Sosyal sigortalar kanununda yapılan değişikliklerle emeklilik için gereken çalışma süresi ve yaş sınırı 1987'de tekrar yükseltilmiştir. Şu anda yürürlükte olan kanuna göre emeklilik için erkek ve kadın için 25 yıl çalışmış ve 50 ya-

Emeklilik imkanları açısından KKTC kamu çalışanlarının oldukça önemli avantajları bulunmaktadır.

Emeklilik yaşı kademeli olarak yükseltilmesine karşılık hala düşüktür.

şını doldurmuş olmak gerekmektedir. 55 yaşını doldurmuş kadınlar 20, erkekler ise 25 yıllık çalışma hayatı sonunda emekli olabilmektedir. 60 yaşının üzerindeki çalışan kadınlar en az 12, erkekler ise en az 15 yıllık çalışma ile emekliye ayrılabilirler.

Ücretler üzerinden alınan vergiler ve sosyal güvenlik kesintileri dikkate alındığında çalışanların net ücretleri ile brüt ücretleri arasında %40 civarında bir fark oluşmaktadır. Ancak, asgari ücret vergi dışıdır.

Kamu çalışanları, emekli sandığına yaptıkları prim ödemelerini kamu sektöründen özel sektöre geçerken taşıyamamaktadırlar. Bu durum kamuda çalışanların, ekonomik koşullar elverse dahi özel sektöre geçişini engelleyen önemli bir unsurdur. Devletin sosyal güvenlik fonlarına katkı yapmaması sistemin sorunlarını daha da ağırlaştırmaktadır. Tek sosyal güvenlik sistemine geçiş için çalışmalar yapılmasına karşılık henüz yasalaşarak sonuçlanmamıştır.

Sosyal sigorta sistemindeki kanunlar kamu ve özel sektör arasındaki istihdam geçişini sınırlayıcı niteliktedir.

2.3.4. Sendikalaşma

Çalışanlara örgütlenme hakkı, merkezi idare de dahil olmak üzere hem kamu sektöründe hem de özel sektörde tanınmıştır. KKTC'deki işçi federasyonları Dev-İş (Devrimci İşçi Sendikaları Federasyonu), Türk-Sen (Kıbrıs Türk İşçi Sendikaları Federasyonu) ve Hür-İş (Hür İşçi Sendikaları Federasyonu) dır. En fazla üye sayısı olan federasyon 1954'de kurulmuş olan Türk-Sen'dir. Hür-iş ise 1993 yılında kurulmuştur ve 2,816 üyeye sahiptir. Dev-İş 1,016 üyeye sahiptir. Ayrıca, 1996 yılı itibariyle bu federasyonlara bağlı olmayan 13,362 sendikalı işçi bulunmaktadır. Toplam olarak KKTC'deki sendikalı işçi sayısı 22,390'dır. Toplam istihdamın 79,368 olduğu hatırlanırsa, sendikalaşma oranının %28 ile oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışanların örgütlenme ve grev hakları vardır.

KKTC'de işçilerin grev hakkı bulunmakta, ancak işverenin lokavt hakkı bulunmamaktadır. Grevler genellikle kamu kesiminde ücret artış dönemlerinde başvuru bir yöntem olup, özel sektörde yaygın değildir.

TABLO 9 ÜCRETLERDEKİ GELİŞMELER

Yıllar	Uygulama Tarihi	Asgari Ücret(TL)	% Artış	Reel Ücret Endeksi
1989	1/1/89	205,000	69.4	100.0
1990	1/1/90	304,500	48.5	97.9
1991	1/1/91	520,000	70.8	98.6
1992	1/1/92	806,000	55.0	104.5
1993	1/1/93	1,373,000	70.3	109.0
1994	1/1/94	3,000,000	118.5	147.7
	1/8/94	5,000,000	66.7	98.7
1995	1/1/95	9,420,000	88.4	129.2
	1/9/95	11,590,000	23.0	99.3
1996	1/1/96	14,800,000	27.7	105.5
1997	1/1/97	23,000,000	55.4	87.5
	1/9/97	33,800,000	68.0	76.5
1998	1/1/98	50,250,000	48.7	94.7

2.3.5. Asgari Ücret

KKTC’de asgari ücret yılda bir ya da iki kere belirlenmektedir ve vergiden muaftır. 1 Eylül 1997 tarihinde belirlenen asgari ücret 33 milyon 800 bin TL’dir. 1.1.1998 tarihinde asgari ücret 50,250,000 TL’ye yükseltilmiştir. Yapılan hesaplamalara göre son 10 yıl içinde asgari ücret, zaman zaman dalgalanmakla beraber, genellikle enflasyon oranı civarında artırılmıştır. Eylül 1997 ve Ocak 1998’de yapılan ücret artışlarıyla asgari ücretlilerin reel gelirleri önemli ölçüde artırılmıştır.

2.4. Enflasyon

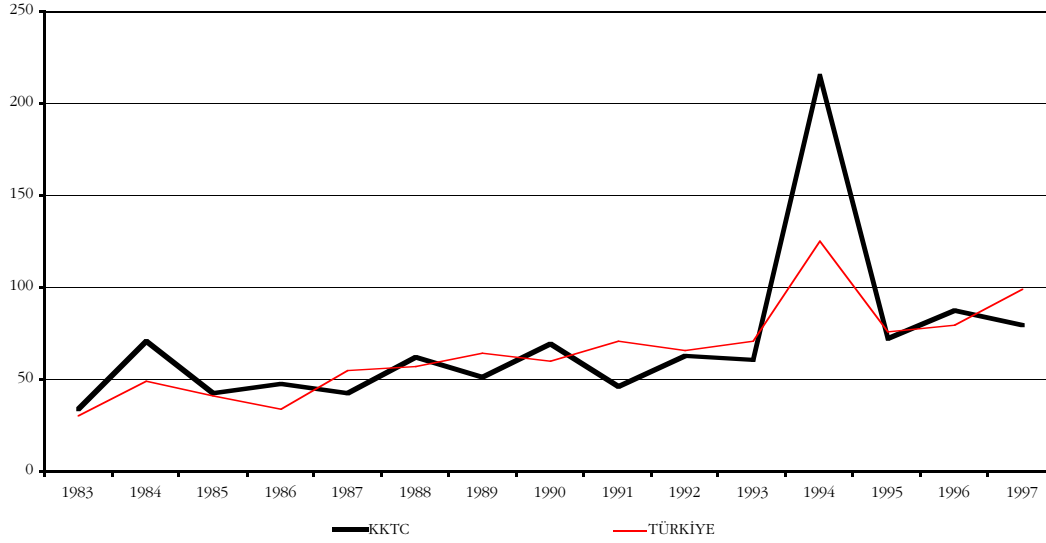
KKTC Türk lirasını resmi para olarak kabul ettiğinden Türkiye’de yaşanan enflasyon ekonomiyi direkt olarak etkilemektedir. Kendi para birimi olmayan KKTC’de enflasyon, yerel para politikasından kaynaklanan bir olgu değildir. KKTC’deki enflasyon Türkiye’deki enflasyona paralel bir seyir izlemektedir. Ancak, küçük ölçek ekonomisi olması nedeniyle yerel üretim yapısının yetersizliği, enflasyon oranında büyük dalgalanmalara neden olmaktadır.

Genellikle Türkiye’deki enflasyonla birlikte seyreden KKTC enflasyonu, 1994 yılında Türkiye’de yaşanan kriz ve yukarıda sözedilen olum-

TL’nin hızlı değer kaybına bağlı olarak yüksek enflasyon yaşanmaktadır.

suz gelişmelerin etkisiyle Türkiye'dekinin iki kat üzerinde yaşanmıştır. 1994 yıl sonu (tüketici fiyatları) enflasyonu Türkiye'de %105 olurken, KKTC'deki enflasyon %215'i bulmuştur. 1995-96 yıllarında da enflasyon Türkiye'dekine paralel bir seyir izlemiştir. 1997 yılında enflasyon %81.7 olmuştur.

TÜKETİCİ FİYATLARI (% Değişim, yıl sonları itibariyle)

2.5. Kamu Kesimi Dengesi

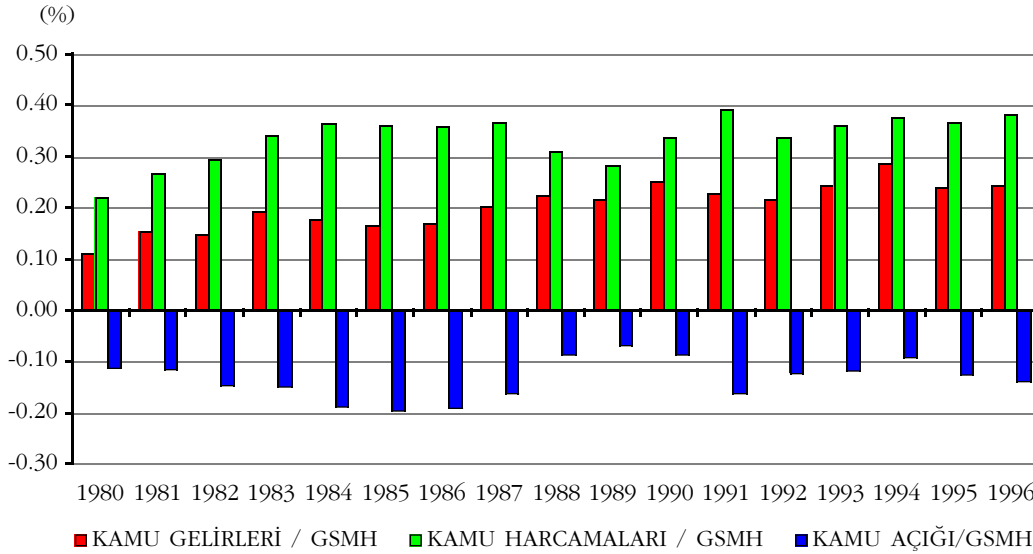
KKTC'de devlet bütçesi 1988'e kadar olan dönemde yüksek açıklar vermiştir. 1988'den 1990 yılına kadar geçen dönemde, bir yandan gelirler yükseltilirken bir yandan harcamalar kısılmış, böylece kamu kesimi borçlanma gereği GSMH'nın %3'ü civarında kalmıştır. 1990 yılındaki Körfez Krizi ve 1991 yılındaki olumsuz ekonomik gelişmeler ve ekonomideki durgunluk, kamu gelirlerini azaltırken sosyal harcamaların artmasına yol açmış ve kamu finansman gereğinin GSMH'ya oranının %8'ine kadar yükselmiştir. 1993 yılıyla birlikte kamu gelirleri yeniden GSMH'nın %24'lerindeki normal seviyesine dönerken, kamu harcamaları, sosyal transferlerdeki artışa bağlı olarak artmaya devam etmiştir. 1995-1996 döneminde kamunun cari giderlerindeki %100'lere varan artışlar, kamu finansman gereğinin GSMH'ya oranının %10'un üzerine çıkmasına neden olmuştur. Kamu finansman gereğinin neredeyse tamamı Türkiye'nin yardımları ile finanse edilmektedir.

Personel harcamalarının yüksekliği ve sosyal transferlerdeki artış kamu açıklarının yükselmesine yol açmaktadır.

1996 yılı itibariyle bütçe giderlerinin ancak %64'lük kısmı yerel gelirlerle karşılanabilmektedir. Giderlerin %25'lik kısmı Türkiye'nin yardımlarıyla karşılanmakta iken, %9'luk kısım iç borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. 1997 yılında ise yerel vergi gelirlerinin cari harcamaları ancak karşılayabildiği tahmin edilmektedir.

Kamu gelirleri, giderek yükselen sosyal transferler ve personel harcamalarını karşılayamaz durumdadır.

KAMU DENGESİ

Devlet bütçesine 1996 yılı itibariyle bakıldığında, kamunun ekonomideki ağırlığı nedeniyle, harcamaların %38'ini personel giderlerinin, %32'sinin sosyal transferlerin oluşturduğu görülmektedir. Kamu hizmetlerinde çalışan 17 bin kişinin yanısıra, 10 bin kişi civarında da emekli maaşı ya da sosyal yardım alan bulunmaktadır. Bütçedeki sosyal yardım transferleri içinde yoksullara yardım, öğrencilere verilen burslar, sağlık yardımları da yer almaktadır. Özellikle 1994 sonrasında emekli maaşları ve sosyal yardımların toplamı personel giderlerine yaklaşmaktadır. Personel giderlerindeki artışı frenlemek amacıyla 1995 ve 1997 yıllarında kamudaki personel sayısı artırılmamıştır.

Yıllar itibariyle giderek artan sosyal transferler 1995 yılında % 400 civarında artarak GSMH'nın %14'üne ulaşmıştır. KKTC'nin yerel vergi ve vergi dışı toplam gelirlerinin, personel giderleri ve sosyal güvenlik sisteminin büyüyen açığını bile karşılayamadığı görülmektedir.

TABLO 10 KAMU KESİMİ GENEL DENGESİ
(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	1993	1994	1995	1996
I. KAMU GELİRLERİ	2,401	6,230	10,753	20,674
1. Vergiler	1,407	3,161	6,300	11,648
a) Dolaysız Vergiler	743	1,814	3,672	6,596
b) Dolaylı Vergiler	664	1,347	2,628	5,052
2. Vergi Dışı Gelirler	338	855	1,982	3,631
3. Faktör ve Fon Gelirleri	656	2,214	2,471	5,395
II. TRANSFERLER	874	2,283	5,787	9,816
III. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	1,528	3,947	4,966	10,858
IV. KAMU CARİ GİDERLERİ	1,523	3,945	8,079	14,229
V. KAMU TASARRUFU	4	1	-3,112	-3,371
VI. KAMU YATIRIMI	452	814	1,276	4,160
1. Sabit sermaye	407	781	1,153	3,787
2. Stok değişimi	45	33	123	373
VII. KAMU FİNANSMAN GEREĞİ	448	813	4,388	7,531

TABLO 11 DEVLET BÜTÇE DENGESİ
(Cari fiyatlarla, Milyar TL)

	1993	1994	1995	1996
I. BÜTÇE YEREL GELİRLERİ	1,690	4,748	8,463	15,528
1. Vergi Gelirleri	1,393	3,129	6,203	11,367
a) Dolaysız Vergiler	728	1,814	3,661	6,519
b) Dolaylı Vergiler	665	1,315	2,542	4,848
2. Diğer Gelirler	297	758	1,609	3,138
3. Fon Gelirleri		861	651	1,023
II. BÜTÇE GİDERLERİ	2,505	6,259	12,905	24,381
1 Cari Giderler	1,163	3,037	5,513	10,672
a) Personel Giderleri	974	2,669	5,509	9,276
b) Diğer cari	189	368	4	1,396
2. Transferler	901	2,303	5,794	9,867
a) Sosyal Transferler	694	1,821	5,003	7,682
b) Diğer Transferler	207	482	791	2,185
3. Savunma Giderleri	126	310	748	1,248
4. Yatırımlar	315	609	850	2,594
III. DIŞ YARDIM ve BORÇLANMALAR	814	1,512	5,192	8,853
1. Dış Yardımlar	296	632	1,295	6,227
a) TC yardımları	292	621	1,254	6,120
b) Diğer yardımlar	4	11	41	107
2. Borçlanmalar	518	880	3,897	2,626
a) İç borçlanmalar	517	880	3,897	2,126
b) Dış borçlanmalar	1	-	-	500
GSMH	6,941	16,581	35,179	63,577

KKTC’de, kamu yatırımlarının GSMH içindeki oranı %2.5-5 arasında dalgalanmaktadır. Yatırımların önemli bir kısmı altyapı yatırımlarıdır. Türkiye’de olduğu gibi çok büyük kapasiteler ve tesislerle çalışan kamu iktisadi teşebbüslerinden söz etmek mümkün değildir. Kamu açıklarında sınırlı bir payı olan KİT açıklarının finansmanı devlet kefaletiy-le ticari bankalardan yüksek faizlerle yapılmaktadır. Zaman zaman bu borçların bankalara geri ödemesinde görülen aksamalar mali sistemi olumsuz yönde etkilemektedir.

Yatırımlar ve savunma harcamaları Türkiye’nin yardımları ile finanse edilmektedir.

Türkiye ile yapılan protokol gereği özelleştirme çalışmaları hızlanmıştır. Özelleştirme çalışmaları kamu açıklarını düşürmeye yönelik olma-tan çok ekonomideki etkinliği ve verimliliği artırmayı hedeflemektedir. Ancak, özelleştirme teşebbüsleri güçlü sendikalar nedeniyle zorlukla karşılaşmaktadır.

Bütçe gelirlerinin %75’lik kısmı vergi gelirlerinden elde edilmektedir. Ancak vergi gelirlerinde 1993 sonrası önemli bir gerileme görülmekte-dir. 1980’ler boyunca artan vergi gelirlerinin GSMH’ya oranı 1990 yılın-da %21.4 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu tarihten sonra %18-%20 arasında dalgalanan vergi yükü 1996 yılında %17.9’a gerilemiştir. Toplam vergi gelirlerinin %57’si dolaysız vergilerden sağlanırken, %43’ü dolaylı vergilerden elde edilmektedir.

Vergi gelirlerinin GSMH içindeki payı %18-%20 arasında değişmektedir.

1996 yılında 20,956 vergi yükümlüsü kişi bulunmaktayken, tahsil edi-len gelir vergisinin yaklaşık %60’lık kısmı sadece kamuda çalışan me-murların maaşları üzerinden alınan vergilere karşılık gelmekte; aslında kamunun gerçek vergi tahsilatının görünenin altında olduğuna işaret etmektedir. KKTC’de özel kesimden vergi tahsilatı oldukça düşük dü-zeylerdedir. Teşvikler nedeniyle bazı gelirlerin vergi kapsamı dışında bırakılması vergi yükünü teşvik almayanların sırtına yüklemektedir.

1996 yılı sonunda 2,605 faal kurumlar vergisi mükellefi toplam 1.6 trilyon TL kurumlar vergisi ödemiştir. Dolayısıyla, ortalama bir kurumlar vergisi mükellefi yılda 615 milyon TL vergi ödemiştir.⁵

1996 yılında yürürlüğe konulan KDV uygulaması ile süt ürünlerinden KDV alınmazken, eğitimden %2, temel gıda maddelerinden %6, genel tüketim maddelerinden %10, lüks tüketimden de %20 KDV alınmaktadır. KDV uygulamasının dolaylı vergi tahsilatı üzerindeki etkileri henüz bilinmemekle birlikte, 1997 yılı içinde %70-80 başarıyla uygulandığı söylenmektedir. Fiş ve fatura alanlara vergi iadesi yapılmaktadır. Önümüzdeki dönemde tahsilatı artırmak ve KDV uygulamasını halka benimsetebilmek amacıyla, fiş ve fatura almayı zorunlu kılan ve almayanlara ceza öngören bir kararın alınması beklenmektedir.

**KDV uygulaması
1996 yılında
yürürlüğe
konmuştur.**

2.6. Parasal Sektör

KKTC fiilen bir başka ülkenin parasını kullandığından para arzı sistemde kontrol edilemeyen bir değişken olmaktadır. Para arzı merkez bankasının kontrolü altında değildir. Para arzı diğer ülkelerde olduğu gibi merkez bankası yükümlülükleri ile ilgili olmaktan çok, Türkiye ile yapılan ticaret ve KKTC-Türkiye arasındaki sermaye hareketleriyle ilgilidir. Dolayısıyla, emisyon kontrolü mümkün olmamakta, faizler ve kur lar sisteme dışsal birer değişken olarak girmektedir.

**Kendi para birimi
olmayan KKTC’de
para politikası etkin
bir araç değildir.**

Merkez Bankası kaynaklarının yaklaşık üçte birlik kısmı mevduat munzam karşılıklarından, üçte birlik diğer bir kısmı ise mevduat hesaplarından oluşmaktadır. KKTC’deki mevduat munzam karşılık oranı %15 olarak belirlenmiştir ve merkez bankasındaki munzam karşılık olarak tutulan hesaplara yıllık %12 faiz uygulanmaktadır. Merkez Bankasındaki mevduatın önemli bir kısmı Türkiye’den sağlanan ve Merkez Bankasında tutulan kaynaklardır.

---

⁵ KKTC’de kurumlar vergisi oranı %25 olarak belirlenmiştir.

1984 yılında faizler serbest piyasa koşullarında belirlenmeye başlamıştır. 1986 yılında Türkiye ile yapılan protokole bağlı olarak KKTC ekonomisinin serbest piyasa kurallarına geçişi hızlanmıştır. Bu çerçevede bankalar, para ve kambiyo işleri yasalarında liberal bir anlayışa uygun değişiklikler yapılmıştır. 1990 yılında off-shore bankacılık hizmetleri yasası ve tüzüğü yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 1992 yılında bankalar döviz kurlarını serbestçe belirlemeye başlamışlardır.

**Mali liberalizasyon
doğrultusundaki
önemli adımlar
bankacılık
sektörünün hızla
gelişmesini
sağlamıştır.**

KKTC’de 37 tane banka yaklaşık 1,000 çalışanıyla hizmet vermektedir. Sözkonusu bankaların yaklaşık olarak yarısı 1993 yılından sonra kurulmuştur. Ayrıca, 34 adet off-shore banka KKTC’de hizmet vermektedir. KKTC’de off-shore bankaların açılma nedenlerinin ilki olarak Türkiye’de faaliyet göstermek üzere banka açılmasının güçlüğü gösterilmektedir. Türkiye’de banka açamayanlar için, KKTC’de banka açıp Türkiye’de açacakları şubeler yoluyla faaliyet göstermek cazip olmuştur. KKTC’de banka kurmak için gerekli sermayenin yalnızca 50 milyar TL olduğu da dikkate alındığında bu yöntemin cazibesi artmaktadır. Türkiye’de şubesi olmayan bazı bankalar ise Türk bankalarıyla anlaşmalar yapmakta ve bu bankalar aracılığıyla Türkiye’de işlemlerini gerçekleştirmektedirler. Off-shore’ların açılmasındaki ikinci bir neden Kıbrıs’ın Türkiye’den daha yakın bir zamanda AB’ye girebileceği ve bir AB üyesi ülkede bankaya sahip olmanın avantajlarının kazanılacağına düşünülmesidir. Son zamanlarda off-shore kurulmasının hızı kesilmiştir. Bunun nedeni de yatırımcıların, Rumlarla bir anlaşma olasılığının azalması dolayısıyla AB entegrasyonunu mümkün görmemesidir.

KKTC’deki yetkili bankaların (merkez bankası dahil, off-shore bankalar hariç) toplam aktifleri GSMH’nın %149’udur. Bu rakam, Türkiye ve diğer ülkelerle karşılaştırıldığında yüksek bir orandır. Bankaların toplam kaynaklarının yaklaşık olarak %66’lık kısmı mevduattan, %7’si öz kaynaklardan, %4’ü ise kredilerden elde edilmektedir. Bankaların en önemli kaynağı mevduattır.

**Bankacılık
sektöründe
özkaynaklar
yetersizdir. Bankalar
kaynaklarının
önemli bir kısmını
mevduattan
sağlamaktadırlar.**

Toplam mevduatın 1996 yılı sonu itibariyle yaklaşık olarak %70'i döviz cinsinden mevduat, %30'u TL mevduattır. 1997 yılının Mayıs ayı itibariyle ise döviz mevduatların oranı %70'den %75'e yükselmiştir. Toplam mevduatın %85'i tasarruf mevduatıdır. Türk lirası mevduatların ortalama vadesi 86 gün iken, döviz mevduatlarının ortalama vadesi yaklaşık 193 gündür. Toplam mevduatlar içinde büyük ağırlığı olan döviz mevduatlarının %40'lık kısmının bir yıl vadeli olması bankalar açısından önemli bir vade avantajı sağlamaktadır.

**Para ikamesi
Türkiye'den daha
ileri durumdadır.**

TABLO 12 TÜRK LİRASI BANKA MEVDUATLARI (Milyar TL)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Vadesiz	61	78	123	266	588	1,239	2,619	7,984
Vadeli	234	417	724	1,258	2,536	4,251	7,747	11,866
Toplam	295	495	847	1,524	3,124	5,490	10,366	19,850

Bankacılık sektöründe özkaynakların oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Düşük özkaynakla çalışan bankaların riskini azaltmanın bir yolu olarak da munzam karşılıkların yüksek tutulması tercih edilmiştir. Yüksek karşılık oranları zaten yüksek olan fonların maliyetini daha da yükseltmektedir. Bankaların 1997 yılında üç aylık mevduata ödedikleri faiz %85-90 iken, kredi faizleri %140-150 civarında seyretmektedir. Döviz cinsinden açılan kredilerde mevduat faizleriyle kredi faizleri arasındaki fark daha makul gözükmemektedir. Örneğin dolar cinsinden üç ay vadeli mevduat faizleri %6 civarındayken, %12 faizle dolar kredisi kullanılmaktadır.

**Munzam
karşılıkların yüksek
tutulması fon
maliyetini
yükseltmektedir.**

Bankalar elde ettikleri kaynağın %31'ini kredi ve avans olarak kullanırmakta, %19'unu ise yurtdışı bankalarda tutmaktadır. Kaynakların %17'lik önemli bir kısmı da munzam karşılık ve mevduat olarak merkez bankasına yatırılmaktadır. Kullanılan kredilerin sektörlere göre dağılımına bakıldığında toplam kredilerin %54'ünü ticaret sektörünün aldığı dikkati çekmektedir. Tarım kredileriyle, şahsi ve mesleki borçlar %16'lık paylarıyla ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Sanayi ve inşaat sektörünün kullandığı kredilerin toplam ağırlığı ise ancak %5'i bulmaktadır.

TABLO 13 BANKA PLASMANLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (Milyar TL.)

SEKTÖRLER	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
KAMU KURUM VE KURULUŞLARI								
TARIM	27	65	73	180	477	1,184	2,023	5,888
TAŞOCAKÇILIĞI		4		0	8			82
İMALAT SANAYİİ	9	17	41	48	110	191	412	1,036
YÜK TAŞIMACILIĞI	2	9	28	43	240	603	827	2,127
YURTİÇİ VE YURTDIŞI TİCARET	89	215	312	727	1,429	2,934	10,767	20,409
BİNA VE İNŞAAT	10	13	13	20	44	179	281	713
TURİZM	9	22	39	76	130	304	759	1,566
ŞAHSİ VE MESLEKİ BORÇLAR	18	44	70	136	592	2,678	6,132	5,925
KÜÇÜK ESNAF VE SANATKARLAR	6	8	4	31	58	35	28	97
TOPLAM	173	402	483	1,265	3,092	8,112	21,232	37,874

* Kamu Kurum ve Kuruluşlarının plasmanları ilgili sektörlere dağıtılmıştır.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası ile işbirliği ile çalışan KKTC Menkul Kıymetler Borsası 16.11.1997 tarihinde açılarak faaliyete geçmiştir. Ancak, 1997 sonu itibarıyla sadece tek bir şirketin hisseleri piyasaya arz edilmiş olup, beklenen ekonomik etkiler sağlanamamıştır.

**KKTC Menkul
Kıymetler Borsası
16.11.1997 tarihinde
açılmıştır.**

2.7. Dış Ticaret, Turizm ve Ödemeler Dengesi

Ekonominin ithalata yüksek derecede bağımlı olması, buna karşılık ihracat olanaklarının sınırlı olması nedeniyle yüksek düzeylerde seyre-den dış ticaret açığı ekonominin bir başka sorununu teşkil etmektedir. Volkanik bölgede yer alması nedeniyle ülkede yeraltı zenginliği bulunmamaktadır. Hammadde yetersizliği ve yüksek taşıma masrafları nedeniyle sanayi üretimi iç tüketimi karşılayacak ölçüde gelişmemiştir. Bu nedenle hammaddeden temel tüketim ürünlerine kadar birçok mal grubu yurtdışından ithal edilmektedir. İthalatın GSMH içindeki payı 1996 yılında %41'e ulaşmıştır. Yetersiz yurtiçi üretim ve yüksek taşıma masrafları, ihracatın gelişmesini sınırlamıştır.

**KKTC yüksek
düzeylerde dış
ticaret açığı veren
bir ülkedir.**

Genellikle tarım ürünlerine bağımlı olan ihracat GSMH'nın ancak %9'u civarındadır. Ayrıca, AT Adalet Divanı kararlarından sonra AB ülkelerinin KKTC çıkışlı tarım ürünlerini almama ve sanayi ürünleri ithalatına vergi koyma kararı zaten düşük olan ihracatı daha da sınırlamıştır. KKTC'nin yıllık dış ticaret açığının GSMH'ya oranı %30-35 civarında seyretilmektedir.

TABLO 14 ÜLKELER İTİBARIYLA DIŞ TİCARET

		1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996	
		İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.
I. TÜRKİYE		160.9	9.2	153.5	7.9	143.0	7.3	178.7	9.1	150.9	12.5	129.3	10.4	194.8	20.2	176.1	34.0
II. DİĞER ÜLKELER		180.4	46.0	228.0	57.6	158.1	45.2	192.7	46.7	213.0	42.0	157.3	43.0	171.3	47.1	142.3	36.5
1. AT Ülkeleri		103.5	40.2	131.1	51.0	92.9	42.0	91.4	41.8	121.7	36.4	104.4	34.2	102.0	36.5	81.0	24.7
a) Birleşik Krallık		55.8	35.2	67.1	44.0	45.7	35.4	45.5	36.3	65.4	26.7	73.4	24.7	49.4	23.8	44.0	15.0
b) Diğer AT		47.7	5.0	64.0	7.0	47.2	6.6	45.9	5.5	56.3	9.7	31.0	9.5	52.6	12.7	37.0	9.7
2. Orta Doğu Ülk.		4.6	3.4	6.4	1.6	4.7	0.7	2.3	1.5	3.2	2.2	2.8	6.5	8.1	1.6	4.6	5.8
3. Uzak Doğu Ülk.		3.9	-	52.3	-	32.4	-	37.9	0.1	47.3	0.1	25.0	-	26.8	-	15.4	-
4. ABD		4.5	0.8	5.7	3.3	3.4	0.3	7.4	0.1	3.1	0.1	4.5	-	2.8	0.1	4.3	0.7
5. Diğer Ülkeler		34.0	1.6	32.5	1.7	24.7	2.2	53.7	3.2	37.7	3.2	20.6	2.3	31.6	8.9	37.0	5.3
TOPLAM		341.3	55.2	381.5	65.5	301.1	52.5	371.4	55.8	363.9	54.5	286.6	53.4	366.1	67.3	318.4	70.5

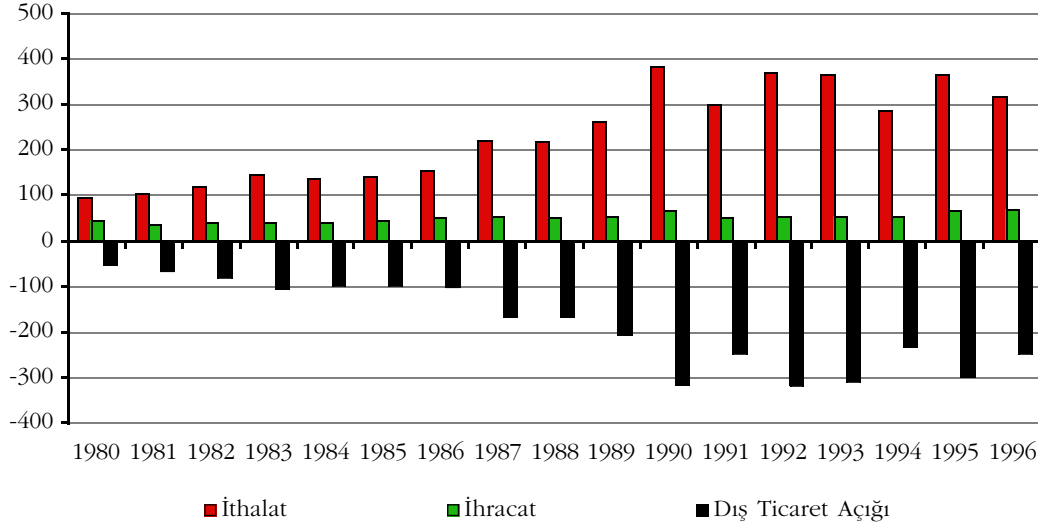
Milyon \$

TABLO 15 SEKTÖRLER İTİBARIYLA İHRACAT

		1989		1990		1991		1992		1993		1994		1995		1996	
		İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.
I. TARIMSAL ÜRÜNLER		30.2	54.7	29.8	45.5	27.0	51.4	31.0	56.8	24.3	44.6	25.7	48.1	26.9	40.0	31.0	44.0
1. Narenciye		21.6	39.1	24.5	37.4	21.6	41.1	22.2	40.7	16.6	30.5	15.8	29.6	22.1	32.8	22.6	32.1
2. Patates		1.7	3.1	2.4	3.7	2.4	4.6	3.3	6.0	1.3	2.4	0.7	1.3	1.4	2.1	0.9	1.3
3. Canlı Hayvan		0.3	0.5	0.3	0.5	0.1	0.2	0.5	0.9	-	0.0	0.3	0.6	0.4	0.6	1.0	1.4
4. Diğer		6.6	12.0	2.6	4.0	2.9	5.5	5.0	9.2	6.4	11.7	8.9	16.7	3.0	4.5	6.5	9.2
II. SANAYİ ÜRÜNLERİ		24.6	44.6	35.2	53.7	25.2	48.0	23.4	42.9	30.0	55.0	27.4	51.3	39.8	59.1	38.4	54.5
1. İşlenmiş Tarım ve Gıda		6.8	12.3	11.9	18.2	8.4	16.0	7.1	13.0	8.2	15.0	7.1	13.3	11.9	17.7	13.2	18.7
2. Diğer		17.8	32.2	23.3	35.6	16.8	32.0	16.3	29.9	21.8	40.0	20.3	38.0	27.9	41.5	25.2	35.7
III. MINERALLER		0.4	0.7	0.5	0.8	0.3	0.6	0.2	0.4	0.2	0.4	0.3	0.6	0.6	0.9	1.1	1.6
TOPLAM		55.2	100.0	65.5	100.0	52.5	100.0	54.6	100.0	54.5	100.0	53.4	100.0	67.3	100.0	70.5	100.0

Milyon \$

DIŞ TİCARET DENGESİ (Milyon \$)

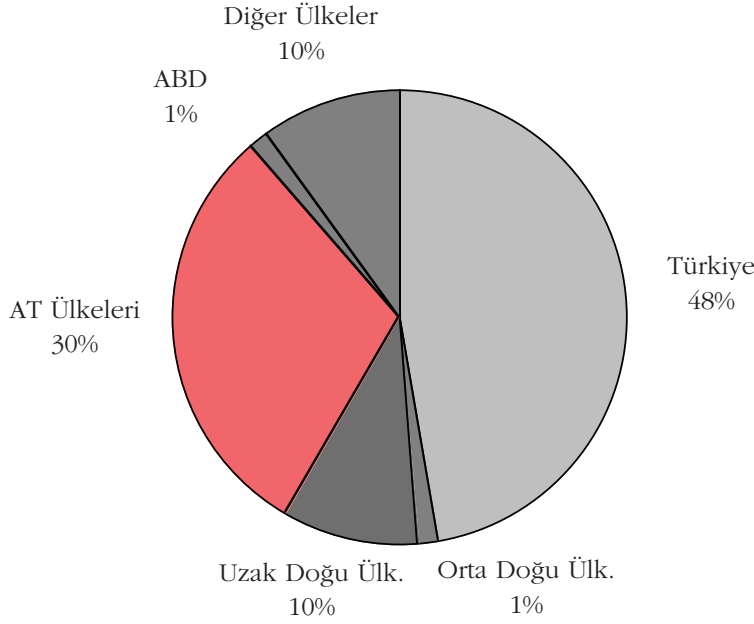
KKTC'nin 1996 yılındaki ihracatı 70 milyon dolar, ithalatı 318 milyon dolar, ticaret açığı ise 248 milyon dolar olmuştur. 1997 yılında ise dış ticaret açığının ithalattaki artışa bağlı olarak 282 milyon dolara yükselmesi beklenmektedir. KKTC'nin toplam ticaret hacminin %85'i Türkiye ile yaptığı ticareten kaynaklanmaktadır. 1996 yılı itibariyle KKTC Türkiye'den 176 milyon dolarlık mal alırken, Türkiye'ye 34 milyon dolarlık ihracat yapmaktadır. Türkiye ile olan ticaret açığı 142 milyon \$ ile toplam açığın yarısını oluşturmaktadır. KKTC'nin ikinci önemli ticaret ortağı AB ülkeleridir. AB ülkeleri KKTC'ye 90 milyon dolarlık ihracat yaparken, KKTC'den 25 milyon dolarlık ithalat yapmaktadır.

KKTC ihracatının %44'ü tarım ürünleri, %18'i ise işlenmiş tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Bir başka deyişle, KKTC'nin ihracatının %62'lik kısmı tarıma, özellikle de narenciyeye dayanmaktadır. İhracatın %30'luk kısmı da konfeksiyon ihracatıdır.

En büyük ticari partner Türkiye'dir.

İhracatın büyük bölümünü tarım ürünleri oluşturmaktadır.

ÜLKELER İTİBARIYLA DIŞ TİCARET, 90-96 ORTALAMASI

İthalatın yapısına bakıldığında da en fazla ağırlığın makina ve nakliye araçları sınıfında olduğu görülmektedir. Bu sınıftaki malların toplam ithalat içindeki payı %25 civarındadır. Yiyecek, canlı hayvan, içki ve tütün ithalatının payı ise %24'tür.

Yüksek dış ticaret açıklarına rağmen KKTC cari işlemler dengesi fazla açık veren bir ülke değildir. Örneğin 1996 yılındaki cari açık sadece 2 milyon dolar olmuştur. Turizm gelirleri ve diğer görünmeyen gelirler yaklaşık olarak dış ticaret dengesine yakın miktarda gerçekleşmektedir.

Üniversitelerin kurulması ve Türkiye'den öğrenci çekmesi turizm gelirlerinde önemli ve süreklilik arz eden bir artışa neden olmuştur. Son yıllarda sayıları 13,000'e ulaşan yabancı (yaklaşık 12,000'i TC vatandaşı) üniversite öğrencileri KKTC ekonomisine dinamizm kazandırmıştır. Her öğrenciden alınan 3,000 dolar civarındaki harç paraları ve bunun yanısıra öğrencilerin yaptıkları harcamalar hem ekonomiye döviz kazandırırken, hem de ekonomik faaliyetleri hızlandırarak yeni iş sahaları açmaktadır.

İthalat içinde tüketim mallarının payı yüksektir.

Yüksek dış ticaret açığı turizm gelirleri ve diğer görünmeyen gelirler ile kapatılmaktadır.

Yüksek öğrenim önemli bir döviz kaynağı haline gelmiştir.

TABLO 16. TURİZM GELİRLERİ VE GELEN TURİST SAYISI

	Net Turizm Gelirleri (Milyon \$)	Türk	Gelen Turist Yabancı	Toplam
1989	154.9	214,566	59,507	274,073
1990	224.8	243,269	57,541	300,810
1991	153.6	179,379	40,858	220,237
1992	175.1	210,178	57,440	267,618
1993	224.6	281,370	77,943	359,313
1994	172.9	256,549	95,079	351,628
1995	218.9	298,026	87,733	385,759
1996	175.6	289,131	75,985	365,116

Kaynak: Turizm Planlama Dairesi, Devlet Planlama Örgütü

TABLO 17. TURİSTİK KONAKLAMA TESİSLERİ VE YATAK KAPASİTELERİNİN DAĞILIMI

	Toplam		Otel		Pansiyon ve Misafirh.		Otel Apt. ve Diğer		Doluluk Oranı
	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	Tesis	Yatak	%
1989	94	5,254	26	2,887	48	916	20	1,451	37.9
1990	89	6,125	29	3,088	34	711	26	2,326	35.3
1991	80	6,633	31	3,542	21	621	28	2,470	22.7
1992	86	7,087	33	3,814	18	457	35	2,816	31.2
1993	93	7,462	40	4,139	19	445	34	2,878	36.3
1994	93	7,814	41	4,291	15	345	37	3,178	37.3
1995	93	7,774	40	4,299	15	321	38	3,154	37.5
1996	99	8,267	41	4,463	18	446	40	3,358	31.8

Kaynak: Turizm Planlama Dairesi, Devlet Planlama Örgütü

TABLO 18 KKTC'NDEKİ YÜKSEK ÖĞRENİM KURUMLARINDA OKUYAN ÖĞRENCİLERİN DAĞILIMI

Öğretim Yılı	Doğu Akdeniz Üniversitesi			Girne Amerikan Üniversitesi			Yakın Doğu Üniversitesi			Lefke Üniversitesi			Ulusal Amerikan Üniv.		
	KKTC	TC	3. Ülke Topl.	KKTC	TC	3. Ülke Topl.	KKTC	TC	3. Ülke Topl.	KKTC	TC	3. Ülke Topl.	KKTC	TC	3. Ülke Topl.
1989-1990	716	1,801	514 3,031	12	214	0 226	12	124	1 137	0	0	0 0	0	0	0 0
1990-1991	715	2,326	544 3,585	14	184	8 206	117	680	5 802	23	193	3 219	0	0	0 0
1991-1992	865	2,541	559 3,965	15	269	8 292	182	1,460	11 1,653	43	370	5 418	0	0	0 0
1992-1993	1,025	2,774	477 4,276	12	215	3 230	281	1,553	156 1,990	60	406	11 477	0	0	0 0
1993-1994	1,659	3,159	452 5,270	14	227	4 245	312	1,881	204 2,397	168	569	13 750	17	90	3 110
1994-1995	2,986	3,787	456 6,629	20	470	11 501	417	2,863	196 3,476	238	586	28 852	39	148	7 194
1995-1996	2,527	4,435	469 7,431	58	502	16 576	592	3,351	210 4,153	252	385	13 650	72	516	31 619
1996-1997	3,049	5,082	584 8,715	88	746	27 861	535	3,729	236 4,500	278	538	19 835	112	878	28 1,018
TOPLAM															
Öğretim Yılı	TOPLAM														
	KKTC	TC	3. Ülke Topl.												
1989-1990	740	2,139	515 3,394												
1990-1991	869	3,383	560 4,812												
1991-1992	1,105	4,640	583 6,328												
1992-1993	1,378	4,948	647 6,973												
1993-1994	2,170	5,926	676 8,772												
1994-1995	3,700	7,854	698 11,652												
1995-1996	3,501	9,189	739 13,429												
1996-1997	4,062	10,973	894 15,929												

Yatırım alanlarının darlığı ve siyasi ve ekonomik güvence arayışı önemli boyutlarda kaynak çıkışına neden olmaktadır. Yılda 100 milyon dolar civarında bir kaynak, başta Türkiye ve İngiltere olmak üzere yurtdışına kısa vadeli sermaye çıkışı olarak gitmektedir. Sermaye hareketleri hesabında görülen ve normal ithalatın neredeyse yarısına ulaşan bedelsiz ithalat, bu sermaye çıkışını karşılamaktadır. TC yardım ve kredilerinin de hesaba katılmasıyla, 1979 yılından beri her yıl rezerv artışı görülmüştür.

Kısa vadeli sermaye çıkışı önemli boyutlardadır.

TABLO 19 ÖDEMELER DENGESİ

	Milyon \$							
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
I. CARİ İŞLEMLER								
1. Dış Ticaret	55	65	52	55	54	53	67	70
a. İhracat	262	381	301	371	364	287	366	318
b. İthalat	-207	-316	-249	-317	-309	-233	-299	-248
2. Görünmeyen İşlemler								
a. Turizm	155	225	154	175	225	173	219	176
b. Diğer Görünmeyenler (Net)	48	75	68	118	84	56	68	70
Görünmeyen İşlemler Dengesi	203	300	222	293	308	229	286	246
Cari İşlemler Dengesi	-4	-16	-27	-23	-1	-4	-12	-2
II. SERMAYE HAREKETLERİ								
1. TC Yardım ve Kredileri	16	22	50	37	30	22	28	83
2. Diğer Dış Yardımlar	4	2	2	2	1	2	2	3
3. Bedelsiz İthalat	104	170	113	147	161	136	152	139
4. Kısa Vadeli Diğer Sermaye Hareketleri	-88	-169	-107	-144	-130	-108	-106	-125
SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	36	25	58	42	63	52	76	99
GENEL DENGİ	32	9	32	18	62	48	64	97
III. REZERV HAREKETLERİ (Artış, Azalış)	-30	-6	-33	-16	-68	-47	-66	-96
IV. NET HATA VE NOKSAN	-2	-2	1	-2	6	-1	2	-1
Ortalama ABD \$ Kuru	2,139	2,619	4,200	6,896	11,107	29,915	46,554	82,150

2.8. Türkiye ile Protokol

Türkiye ile yapılan kıyı ticareti anlaşması 1995 yılı sonrası ticaret hacmini bir miktar arttırmıştır. 200'den fazla kalem malın içinde %30'un üzerinde katma değer ya da %40'ın üzerinde yerli hammadde içeren malların Türkiye'ye gümrüksüz girmesi sağlanmıştır. Ancak, bu imkandan, yeterli kalitede ve rekabet edebilecek fiyatta mal üretilmemesi nedeniyle, fiili olarak ancak 25 kadar ürün faydalanabilmektedir.

KKTC ihracat imkanlarının geliştirilmesi için çeşitli anlaşmalar yapıldı.

KKTC havayolları üçüncü ülkelerden yaptıkları seferlerde KKTC'ye inmeden Türkiye'ye inmek zorundadırlar. Bu nedenle ek ulaşım masraflarının yanısıra havaalanı vergisi de ödemek durumunda kalmaktadırlar. Yapılan girişimler sonucunda KKTC uçakları Türkiye'deki havaalanlarına hiçbir ücret ödememektedirler.

3.1.1997 tarihinde imzalanan KKTC-TC Ekonomik İşbirliği Protokolü ile Türkiye KKTC ekonomisinde istikrarın sağlanması ve yapısal reform programının uygulanabilmesi için kaynak ihtiyacının karşılanmasında katkı sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu protokol KKTC'ye, yapısal reformların gerçekleştirilmesi için 250 milyon dolar tutarında bir kredinin açılmasını öngörmüştür. Ayrıca, EXIMBANK'ın KKTC şirketlerine 5 milyon dolardan 25 milyon dolara kadar ihracat kredisi açması üzerine de anlaşma sağlanmıştır.⁶

2.7.1997 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Halk Bankası ve TC Ziraat Bankası'nca Türkiye'deki koşullarla KKTC'deki tarımsal üreticiye, esnaf ve sanatkarlara işletme ve yatırım kredisi kullandırılması kararı alınmıştır.

TC-KKTC arasında Yatırımlarda Devlet Yardımları Anlaşması, Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar ile KKTC'de yapılacak yatırımlarda, Türkiye'deki kalkınmada öncelikli yörelere uygulanan devlet yardımları ve desteklerinden yararlandırılmaları, mevzuatların uyumlulaştırılması, serbest ticaret koşullarının yaratılması, turizm ve yatırım alanlarında ortak uygulamalara geçilmesi vb. konularda anlaşma sağlanmıştır.

3 Ocak 1997 tarihinde Türkiye ile KKTC arasında ekonomik protokol yapılmıştır.

KKTC kalkınmada öncelikli yörelere uygulanan teşvikler kapsamına alınmıştır.

⁶ Eximbank kredileri ile ihracat ürünlerinde kullanılan ara mallarının ithalatında 9 ay vadeli kredi kullanılmasına imkan verilmektedir.

6.8.1997 tarihli anlaşma uyarınca tesis edilmiş bulunan Ortaklık Konseyi ilk toplantısını 31.3.1998 tarihinde yapmıştır. Bu toplantıda, KKTC ekonomisinin gelişmekte olan sektörlerinin kademeli olarak korunmasını da gözönünde tutmak suretiyle, gümrüklerin uyumlulaştırılması ve serbest ticaret koşulları çerçevesinde mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını, teknoloji transferini ve yatırımların akışını temel alan ortak ekonomik alan tesis edilmesi kararlaştırılmıştır.

Ancak, yapılan protokollerin, zaman zaman Türkiye'deki mevzuatlarla uyumlaştırılmasında çeşitli sıkıntılar ve gecikmeler görülmesi nedeniyle, anlaşmalarda yeralan hususların bir kısmı şimdiye kadar etkin olarak uygulanamamıştır.

B Ö L Ü M

KKTC EKONOMİSİNİN ÖNÜNDEKİ KISITLAR

KKTC Ekonomisinin Önündeki Kısıtlar

3.1. Kamu Kesimi Dengesi

1974 sonrasında ekonominin yapılanması sırasında önerilen model ve bu çerçevede gelişen ekonominin bir uzantısı sonucu kamu sektörü ekonomi içinde büyük bir ağırlığa sahip olmuştur. Barış Harekatını takip eden dönemde özel sektördeki sermaye birikiminin yeterli olmadığı düşüncesinden hareketle, imalat sanayi ve hatta turizm dahil olmak üzere ekonominin tüm alanlarında kamu kaynakları harekete geçirilmiştir. Ancak, kuruluş süreci koşulları içerisinde değerlendirilmesi gereken bu yapı, sonraki yıllarda da devam ettirilmiş ve izlenen populist politikalar kamu kesiminin şişmesine yol açmıştır. Kamu harcamaları GSMH'nın %40'ına yaklaşmıştır.

Kamu kesiminin ekonomi içindeki payı çok yüksektir.

Halen %18-20 civarında olan vergi oranlarını artırarak toplam gelirlerin GSMH içindeki payının daha da yükseltilmesi ekonomideki gelişmeyi yavaşlatabilecektir. Günümüz teknolojisinde, KKTC ölçeğindeki bir ekonomi için vergi oranlarını artırmadan vergi gelirlerini artırmak mümkündür. Vergi idaresinin etkinliği artırıldığı takdirde vergi oranlarının zaman içinde daha da aşağı çekilerek özel sektörün rekabet gücünün artırılması mümkün olacaktır.

KKTC'de kamu açığının düşürülmesi öncelikle kamu harcamalarının azaltılmasıyla sağlanmalıdır. Ancak, ekonomik hayatta en büyük paya sahip kamu kesiminin harcamalarını kısması ekonomide önemli bir boşluk yaratacaktır. Bu nedenle, kamu harcamalarının azaltılmasının sosyal bünyede huzursuzluğa yol açmaması için sözkonusu sürecin iyi tasarlanması gerekir. Kamunun ekonomik hayattan çekilmesinden kaynaklanacak boşluğu, mevcut yapı içinde özel sektörün doldurabilmesi güç gözükmektedir. Özel sektörün gelişebilmesi için ise iş hayatının önündeki başta vergi ve sosyal güvenlik sistemi olmak üzere etkinliği kısıtlayan faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Elverişli bir yatırım ortamı yaratılabildiği takdirde, özel sektör, TC'den muhtemel yatırımlarla birlikte kamunun küçülmesinden kaynaklanan boşluğu kapatabilecektir.

Kamu Kesiminin ekonomiden çekilmesi ekonomide önemli bir boşluk yaratacaktır.

3.2. Özelleştirme

Kamu gelirlerinin ancak cari giderleri karşıladığı bir ortamda kamunun üretim faaliyetlerinden çekilmesi gerekmektedir. Aksi halde, sürekli olarak yüksek maliyetli borçlanma ile özel sektör tasarruf fazlası kamu kuruluşlarının açıklarının finansmanı için kullanılacak ve bu durum sadece mevcut sorunların daha da ağırlaşmasına neden olacaktır. İmalat sanayinin gelişme seviyesi dikkate alındığında, KKTC’de gereken özelleştirme sürecinin Türkiye’dekinden çok farklı olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Varolan kuruluşların büyüklükleri itibariyle, özelleştirmede temel amaç, mali etkiler değil, ekonomide etkinliğin artırılması olmalıdır.

Yapılacak özelleştirmenin sanayi sektöründe faaliyet gösteren kamu ile özel sektör firmaları arasındaki haksız rekabete son vermesi; üretimin verimsiz çalışan ve zarar etmesine rağmen faaliyetleri durdurulmayan kamudan özel sektöre geçmesiyle verimlilik düzeyini artırması beklenmektedir.

Mevcut kapasiteler ve talep projeksiyonları dikkate alınırsa, özelleştirme, özellikle enerji alanında vakit geçirilmeden gerçekleştirilmelidir. Özelleştirme çerçevesinde akaryakıt dağıtımındaki tekel kaldırılmış olmakla birlikte, halen piyasanın tekelleri devam etmektedir. Elektrik üretimi ve dağıtımı konusunda ise, varolan kapasitelerin ancak 2000 yılına kadar talebi karşılayacağı dikkate alınırsa, yenileme ve kapasite artırıcı faaliyetlerin bir an önce gerçekleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Maliyeti yüksek bu yatırımların kamu tarafından yapılması gecikebilecektir. Dolayısıyla, özelleştirme kaçınılmaz gözükmektedir. Ancak, başta kamu kuruluşları olmak üzere elektrik tüketim bedelinin tahsil edilmiyor olması elektrik dağıtımının özelleştirilmesinde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorun aşıldığı takdirde, Türkiye’li yatırımcıların da elektrik üretiminin ve dağıtımının özelleştirilmesi konusuna ilgi göstermesi beklenebilir.

Kamu halen özel sektörün de üretim yaptığı sektörlerde faaliyet göstermektedir.

Elektrik üretimi ve dağıtımında ciddi problemler mevcuttur.

3.3. Tasarruf ve Yatırım

Kıbrıs'ta özel sektör tasarruf oranı yüksek ancak dalgalı bir seyir göstermektedir. Resmi istatistiklere göre özel sektör tasarruf oranı %8-%25 arasında dalgalanmaktadır.² Gerek istatistikleri toplayan kamu kuruluşlarıyla gerekse bankacılarla yapılan görüşmeler, tasarruf oranının yüksek olduğu görüşünü desteklemektedir. Marjinal tasarruf eğilimi de yüksektir. Buna karşılık özel sektör yatırım oranı %10 civarındadır.

Resmi istatistiklerde yatırım oranının düşüklüğüne rağmen, işadamları tasarruflarını tekrar yatırıma döndürmek konusunda istekli olduklarını bildirmişlerdir. Ancak, aynen Türkiye'de olduğu gibi yüksek enflasyon ve yüksek faiz döngüsü bir taraftan faaliyetleri azaltırken diğer taraftan faaliyet dışı yatırımları (mali yatırımlar) cazip kılmaktadır. Yurtdışına sermaye çıkışı da KKTC ölçeğinde önemli boyutlardadır. Ayrıca, özellikle imalat sanayiinde KKTC'li işadamlarının maliyetleri çok yüksektir. Doğal olarak, düşük kar marjları ile çalışmak yerine repo vb. yollardan gelir elde etmek daha cazip olmaktadır. Ayrıca, işadamları, siyasi belirsizlik nedeniyle tasarruflarının bir kısmını döviz, mevduat ya da menkul kıymet alımı yoluyla ihtiyat amaçlı değerlendirdikleri görülmektedir. Hızlı bir yatırım hamlesini karşılayacak bir altyapının sağlanmamış olması da tasarrufların yatırıma dönüşmesini engellemektedir.

Yurtiçi tasarruflar yatırıma dönüştürülememektedir.

Tasarrufların yatırıma dönmesinin önündeki en büyük engel siyasi istikrarsızlık, talep belirsizliği ve azlığı, yüksek enflasyon ve faizlerdir.

---

² GSMH istatistiklerinin ve genel denge verilerinin oldukça yüksek dalgalanmalar gösterdiği belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde, KKTC'de genel olarak istatistik toplamada güçlükler mevcut olduğu anlaşılmıştır. Kamu kesiminin GSMH içindeki ağırlığının yüksek olmasının önemli bir nedeninin GSMH rakamlarının özel kesime ait kısmındaki eksikler olduğu söylenebilir. Kayıtdışı ekonominin, ciddi boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Yapılan tahminler kayıtdışı ekonominin GSMH rakamlarına yakın düzeylere ulaştığı yönündedir. Kayıtdışı ekonominin büyüklüğü dikkate alındığında kişi başına milli gelir rakamının, gerçekte 4,200 dolar seviyesinin oldukça üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

3.4. Parasal Sektör

Bankacılık sektörünün tasarrufları yatırıma dönüştürmesinin önündeki engeller esas olarak Türkiye’dekinden çok farklı değildir. En önde gelen neden faizlerin çok yüksek olmasıdır. Ayrıca, munzam karşılık ve banka kasalarında bulundurulması gereken likidite miktarı da yüksektir. Karşılık oranlarındaki yükseklik mevduat faiziyle kredi faizi arasındaki marjın yükselmesine neden olmaktadır. Yüksek karşılık oranları, bir taraftan düşük özkaynakla kurulan bankaların likidite risklerini azaltırken, diğer taraftan kamu kesiminin finansmanına imkan imkan sağlamaktadır.

Merkez Bankası tarafından, bütçe ödeneklerinin %15 tutarında kamu kesimine açılan kısa vadeli avans çok yüksektir. Emisyon yaratmadığı için kaynak bulması daha maliyetli olan KKTC Merkez Bankası, bu kaynak ihtiyacının üçte birlik kısmını %12 faiz ödeyerek bankacılık kesiminden topladığı zorunlu karşılıklarından karşılamaktadır. Yüksek karşılık oranları da kredi faizleriyle mevduat faizleri arasındaki marjın büyümesine neden olarak üretici kesimin kaynaklara erişimini engellemektedir.

Büyük sermaye sahiplerinin genellikle bankacılığa da yatırım yaptıkları görülmektedir. İşletmelerde genellikle özkaynak değil faiz gideri avantajını kullanmak amacıyla aynı sermaye grubuna ait bankadan borçlanma eğilimi mevcuttur.

KİT borçları için %190 faiz oranıyla alınan ticari banka kredileri geri ödenmemiştir. Bu da bankacılık kesimine ek yük getirmiştir. Hükümetle bankalar arasında sözkonusu kredilerin geri ödenmesine ilişkin bir anlaşma yapılmıştır.

3.5. Şirketler Kesimi

Özel kesimde tasarrufların yüksekliğine karşılık yeterli sermaye birikimi sağlanamamış olması verimsizliğe neden olmaktadır; şirketlerde da-

Bankacılık sektörü küçük tasarrufların yatırıma dönüşmesine katkı yapacak bir yapıda değildir.

KKTC’deki büyük sermaye grupları banka açarak bir taraftan kaynaklara erişimlerini kolaylaştırmış, diğer taraftan da kendi maliyetlerini düşürmeye çalışmışlardır.

Geriye ödenmemiş KİT borçları bankacılık sisteminin önündeki önemli bir sorunu oluşturmaktadır.

ha ziyade küçük ölçekli aile şirketleri şeklindeki yapılanma hakimdir. Özel sektör firmaları, kendi yapılarındaki verimsizliğe ilaveten kamu kuruluşlarının zararına çalışabilmelerine imkan tanıyan ekonomik yapı nedeniyle hem KKTC'deki kamu firmaları hem de yabancı firmalar ile rekabet etmekte zorlanmaktadır. Rekabet şansının olduğu kimi ürünlerde ise iç talebin sınırlı olması, ihracatı zorunlu kılmakta, başlıca ihracat pazarı olan Türkiye'nin tavrı üretimin sürdürülebilmesi için belirleyici olmaktadır. Zaman zaman bazı sektörlerde üretilen malların Türkiye'ye girişinde engeller görülmektedir. KKTC'den gelen ve Türkiye piyasası içindeki payı küçük olan bu tür ürünlerin, KKTC için büyük bir ekonomik faaliyet anlamına geldiği dikkate alınarak serbest piyasa koşullarında rekabet edebilen KKTC kaynaklı ürünlerin Türk piyasasına girmesine imkan tanınmalıdır.

Kamu ağırlıklı bir ekonomi yaratılmış olması ve talep yetersizliği nedeniyle özel sektörün yeterince gelişemediği görülmektedir.

KKTC vergi sistemi, Türk vergi sisteminden adapte edilmiştir. Vergiden düşme olanakları sınırlıdır. Yeniden değerlemenin ve enflasyon muhasebesi olmaması, şirketleri enflasyona karşı tamamen savunmasız bırakmaktadır. Enflasyon muhasebesi getirilmesi için yapılan çalışmaların yasalasamamış olması şirketler kesimini rahatsız eden önemli bir husustur.

Vergi sistemi ekonomik aktiviteyi olumsuz etkilemektedir.

Türkiye'de olduğu gibi vergi ödeyen cezalandırıcı sistem vergi kaçaklarını artırmaktadır. Vergi ödeyenlerin üzerinde ağır bir vergi yükü vardır. Gelir elde etmek için ekonomik aktivitenin hızlandığı sektörlerde vergi konması ile 1970'lerde %10'lar düzeyinde olan vergi yükü yıllar itibariyle artırılmış, 1995 ve 1996'da % 18 olmuştur. Bu durum rekabet gücünü zayıflatmakta, ekonomik aktiviteyi yavaşlatmaktadır.

3.6. Teşvikler

Ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirmek, ekonomik ve sosyal ihtiyaçları karşılamak, dışa açılmayı hızlandırmak ve özel sektörün ekonomideki ağırlığını artırmak amacıyla uygulanan sanayi, ihracat ve turizm teşviklerinin kapsamı genişletilerek yabancı yatırımcıların da yararlanması sağlanmıştır. Sağlık ve eğitim yatırımlarına da gelir ve kurumlar vergisinde beş yıl süreyle %10 indirim olanağı sağlanmıştır.

Teşvikler genellikle KDV erteleme veya indirilmesi, piyasadaki kredi faizinden yaklaşık 30 puan civarında düşük faizle kredi verilmesi, arazi tahsisi, gümrük muafiyeti olarak sağlanmaktadır.

Teşviklerin kullanımında genellikle bürokrasinin yavaşlığından şikayet edilmektedir. Ancak, teşviklerin verildiği faaliyetlerin denetiminin çok sıkı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Teşviklerle ilgili düzenlemelerin tek bir kurumdan çıkması için düzenlemeler yapılması gündemdedir. Teşviklerde dikkati çeken bir nokta, yaratılacak olan katma değer ve yatırım miktarı ne olursa olsun tüm teşviklerin aynı kanuna tabi olması ve aynı oranda teşvik alması, kademeli teşvik sistemi olmamasıdır.

3.7. Sosyal Güvenlik

Sosyal sigortalar, İhtiyat Sandığı, Emeklilik Müessesesi ve Sosyal Hizmetler Dairesi ile tüm nüfusu kapsayan sosyal güvenlik sistemi, geçmişte izlenmiş olan politikalar nedeniyle tıkanmıştır. Emeklilik yaşı ve prim ödeme süresi kademeli olarak artırılmış olmasına rağmen sosyal güvenlik sisteminin giderek artan açıkları önlenememiştir.

Sosyal sigorta sistemindeki kanunlar kamu ve özel sektör arasındaki istihdam geçişini sınırlayıcı niteliktedir. Kamu çalışanları, emekli sandığına yaptıkları prim ödemelerini kamu sektöründen özel sektöre geçerken taşıyamamaktadırlar. Bu durum kamuda çalışanların, ekonomik koşullar elverse dahi özel sektöre geçişini engelleyen önemli bir unsur olmuş ve giderek işgücü piyasasının da esnekliğini engeller hale gelmiştir. Devletin sosyal güvenlik fonlarına yapması gereken katkıları yapmaması sistemin sorunlarını daha da ağırlaştırmaktadır.

3.8. Tarım

Volkanik bir yapıya sahip olan Kuzey Kıbrıs'ta hammadde ve su yetersizliği, tarımın ve tarıma dayalı sanayinin gelişmesini sınırlamaktadır. Tarımın servis sektörü dışındaki üretim içindeki payı %47 olmasına rağmen toplam yüzölçümünün ancak %5'inde sulu tarım yapılabilir. 54

Kanunlar bir çok teşvike olanak tanımış olsa da uygulamada söz konusu teşvikleri almak çok zor olmaktadır.

Sosyal güvenlik harcamaları GSMH'nın %15'lerine ulaşmıştır.

Kuzey Kıbrıs'ta, tarıma elverişli alan çok dardır.

Toplam alanın % 56.7'si tarım arazisidir. Bu arazinin ancak %63'ünde ekonomik olarak tarım yapılabilir. Ekonomik olarak tarım yapılabilen arazinin ise ancak %8.4'ünde sulı tarım yapılabilir. Tarımın GSMH içindeki payı 1970'lerin sonlarında %19 düzeyinden 1990'ların ortalarında %10'lar civarına inmiştir.

Tarıma elverişli alanlarda yapılan tarım üretimi ise verimsizdir.

Doğru bir tarım politikası uygulanmamış, tarıma yatırım sınırlı kalmıştır. Modern üretim tekniklerine geçilememiş, makine parkı oluşturulamamış, kaliteli tohum, damızlık hayvan, gübre, fidan, ilaç, vb. girdi sağlanamamış; iç ve dış talebe uygun ürün çeşitlenmesi sağlanamamıştır. Sonuç olarak, tarım yarı kurak iklim koşullarına bağımlı durumda, verimlilik ve etkinlikten çok uzaktadır. KKTC tarımının belkemiğini oluşturan narenciye üretiminde dahi ağaçlar genelde yaşlı olduğundan verim oldukça düşük kalmaktadır. Yanlış tarım politikalarının en somut örneği talebi olmayan ürünlerin üretiminin devlet tarafından hala teşvik edilmesidir.⁷

Tarım sektöründe verimlilik artışı sağlayacak yatırımlar yapılamamıştır.

Toplam istihdamın %20'sini oluşturan tarımda, coğrafi nedenlerle gelir istikrarını sağlamak amacıyla 1982 yılından itibaren kuraklık tazminatı verilmektedir.⁸ "Genel Tarım Sigortası Fonu"nın yanısıra ürün ve girdi fiyatları da sübvansede edilmektedir. Bu tür parasal teşvikler devlet bütçesine yük olurken, tarımsal üretimin gelişmesi sağlanamamakta, ancak üreticilerin cari yıl gelir seviyesi garanti edilebilmektedir. Teşvik için ayrılan miktarların verimliliği artıracak yönde kullanılması durumunda, üreticilerin gelir seviyesi iyileştirilirken, sektörün ekonomiye katkısı da daha yüksek olacaktır.

Kuraklık tazminatı istismar edilen bir uygulamaya dönüşmüştür.

1974 öncesinde özellikle hac zamanı Suudi Arabistan'a yapılan canlı hayvan ihracatından 6-10 milyon dolar civarında bir döviz kazanılırken, 1997 yılında canlı hayvan ihracatından sadece 1 milyon dolar kazanılabilmektedir. Yüksek maliyetli olması nedeniyle besi hayvancılığına ge-

Hayvancılık, gerekli yatırımların yapılamaması nedeniyle bitme noktasına gelmiştir.

⁷ Dünyada greyfruit talebi hızla gerilerken, KKTC hükümeti portakal ihracatçısından yaptığı portakal ihracatının %20'si kadar da greyfruitu üreticiden almasını zorunlu kılmaktadır.

⁸ Bu çerçevede yapılan ödemelerin toplam tutarı bilinmemekle birlikte, bu tazminatın her yıl olağan bir prosedür haline geldiği görülmektedir. Bazı yıllarda, toplam tarıma elverişli araziden daha büyük arazi için kuraklık tazminatı talep edilmiştir.

çilememesi ve meraların giderek azalması hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, (süt, yoğurt gibi) hayvan ürünleri üretiminde de soğuk hava depoları gibi gerekli yatırımların yapılmaması bu sektördeki gelişmeyi tıkamaktadır.

Bir ada ülkesi olmasına rağmen balıkçılık gelişmemiştir. Halen balık tüketiminin önemli bir bölümü Türkiye'den karşılanmaktadır.

3.9. Enerji

Elektrik üretimi Rum tarafından alınan santrallerle yürütülmekteydi. Santrallere yatırım yapılmadığından 1975-94 döneminde enerji ihtiyacının ancak %10-20 arasındaki bölümü Kıbrıs Türk Elektrik Kurumu tarafından karşılanabildi. Geri kalan bölümü Rum yönetimi tarafından alınan elektrikle karşılandı. 1996'da tamamlanan Teknecik santralleri ile elektrik talebinin tamamı KKTC sınırları içinde karşılanabilir hale gelmiştir. Ancak, yenileme yatırımları yapılamadığı için, elektrik nakil hatları hem eskimiş ve önemli ölçüde kayıba neden olmuş hem de kapasiteyi taşıyamaz hale gelmiştir. Sağlanan yeni kapasitenin ancak 2000 yılına kadar talep artışını karşılayabileceği ve bu nedenle bir an önce enerji yatırımı yapılması gerektiği görülmektedir.

Mevcut kapasite elektrik enerjisi talebini ancak 2000 yılına kadar karşılayabilecektir.

Su fiyatları verilen sübvansiyonlarla Türkiye'deki düzeyin altında tutulmaktadır. Su üretimindeki ve dağıtımındaki kayıplar %35 civarına ulaşmıştır. Su ihtiyacını karşılamak amacıyla çeşitli projeler gündemde bulunmaktadır. Bu alanda, yaklaşık 250 milyon dolara mal olacak boru hattı ile su taşıma ya da balonla su getirme projeleri üzerinde durulmaktadır.

3.10. Uluslararası Ticaret

1994 yılında Avrupa Topluluğu Adalet Divanı kararları çerçevesinde AB ülkelerinin KKTC'den yaptığı tarım ithalatını durdurması ve sanayi mamullerinin ithalatına %14 vergi koyması, KKTC'nin AB'ye olan ihracatını engellemektedir. AB'ye olan ihracat 1993 yılında 36 milyon dolardan 1996 yılında 25 milyon dolara inmiş, Türkiye'ye olan ihracat ise

KKTC ekonomisinin önündeki en önemli kısıt uluslararası platformda tanınmamasıdır.

12.5 milyon dolardan 34 milyon dolara çıkarak toplam ihracatın yarısına yükselmiştir.

Limanlara uğrayarak yol alan gemilerin KKTC limanlarına uğramaması, ülkeye gelen gemilerin sadece KKTC'ye sefer düzenlemek durumunda kalması birim başına taşıma maliyetini yükseltmektedir. KKTC'ye gidecek bir gemiyi dolduracak kadar malın satın alınması çoğu kez mümkün olmamakta; gemi kapasitesi kadar malın toplanmasını beklemek de ithalatçı için ayrı bir maliyet oluşturmaktadır. İtalya-Limasol arasında yük taşıyan gemilerin 20 ayaklık konteyner başına maliyeti 450 dolar iken, İtalya-Magosa arasındaki taşımacılığın maliyeti 1,000 dolardır. Benzer bir maliyet farkı konteyner boşaltmasında da göze çarpmaktadır. 20 ayaklık konteynerın Rum kesimindeki boşaltma maliyeti yaklaşık olarak 70-75 dolar iken, Magosa'daki boşaltma maliyeti 150 doları aşmaktadır.

3.11. Turizm

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi, turizme yeterli yatırımın yapılmaması, kamuya ait turizm işletmelerinin etkinlikten uzak çalışma tarzı, yanlış teşvik ve turizm politikaları, tanıtım eksikliği, tanınmamanın yol açtığı ulaşım problemleri, organizasyon ve pazarlama eksikliği, KKTC ekonomisinin belkemiğini oluşturan bu sektörün de yeterli atılımı göstere memesine neden olmuştur. 1974 öncesinden kalan otellere yenileme yatırımı yapılmamıştır. Yapılan turizm yatırımlarında bazı anlamsızlıklar gözlenmektedir.⁹

Yanlış turizm politikasının sonucu olarak Avrupalı turist sayısında azalma görülmekte, ülkenin çektiği turist profili değişmekte, az döviz bırakan turistlerin oranı yükselmektedir (Kumar turizmi hariç). Türkiye'nin serbest ticarete geçmesi ve ithal malı çeşitliliğinin artması sonucunda bavul turizminin yok olması da turizmden elde edilen gelirleri azaltmıştır.

Uluslararası platformda tanınmayan ve ambargo konulan bir ülkede faaliyet göstermek maliyetlerin de yükselmesine neden olmaktadır.

Turizm sektöründeki gelişmeler potansiyelin kullanılmadığını ortaya koymaktadır.

⁹ 500 kişilik konferans salonu, 100 kişilik yüzme havuzu olan bir otelde 60 yatak görülebilmektedir.

Turizmde öncelikli yöreler tespit edilmiş olup, bu yörelerin fiziki planlama çalışmaları bitmek üzeredir. İsrail, Fransız ve Alman firmaları son zamanlarda KKTC’de başta turizm olmak üzere yatırım imkanlarını araştırmaya başlamışlardır. Ayrıca, olumlu bir ortam yaratıldığında yurtdışında yaşayan KKTC vatandaşlarının da tasarruflarını KKTC’de yatırıma dönüştürmeleri kuvvetle muhtemeldir.

KKTC ekonomisinde boyutu bilinmemekle birlikte kumarhane ekonomisinin kısa vadede karlı ve döviz kazandırıcı bir faaliyet olduğu düşünülse bile bu sektördeki rantların KKTC’nin ekonomik büyüklükleri içinde çok ciddi rakamlar oluşturması nedeniyle orta ve uzun vadede ekonomide ve sosyal hayata olumsuz sonuçlarını görmek muhtemeldir. Dolayısıyla, kumarhane ekonomisinin büyümesinin önümüzdeki dönemde kontrol altına alınması gerekmektedir. 250 yatak kapasitesinin altındaki tesislerde kumarhane açma izninin kaldırılması çalışmaları bu doğrultuda atılmış bir adımdır.

**Turizmde
kumarhaneler
önemli bir gelir
kalemi olmuştur.**

B Ö L Ü M

ÖNERİLER

Öneriler

KKTC hükümetinin ekonominin yeniden yapılandırılması için bir dizi reform uygulaması gerekmektedir. Bu reformların başında serbest piyasa ekonomisinin daha iyi işlemesi, ekonomide kamunun ağırlığının küçültülmesi ve ekonomide etkinliğin artırılması gelmektedir.

4.1. Yapısal Reformlar

* Kamu açığının azaltılması için vergi denetiminin iyileştirilmesi ve kamunun boyutunun küçültülmesi gerekmektedir. KKTC ölçeğindeki bir ekonomi için vergi kaçağının kısa zamanda önlenmesi bugünün teknolojik olanaklarından faydalanarak çok zor olmayacaktır.

* Kamu kesiminde istihdam daha fazla artırılmamalıdır. Personel ihtiyacı olduğunda kurumlar arası geçiş sağlanmalıdır.

* Ekonomik gelişmenin önünde ciddi bir engel oluşturan vergi sistemi yeniden düzenlenmeli, kurumlar ve gelir vergisi oranları düşürülmeli ve enflasyon muhasebesine geçilmelidir.

* Özelleştirmenin kapsamı, kamunun küçültülmesi, ekonomide etkinliğin artırılması ve sektörel gelişimin hızlandırılması perspektifiyle genişletilmeli ve hızlandırılmalıdır. Varolan kapasitelerin ancak 2000 yılına kadar talebi karşılayacağı dikkate alınır, özellikle elektrik üretimi ve dağıtımının özelleştirilmesi vakit geçirilmeden gerçekleştirilmelidir.

* Sektörel gelişimi hızlandırıcı bir araç olarak, gerek KKTC'li gerekse Türkiyeli yatırımcılara açık olmak üzere, yap-işlet-devret sistemi kullanılmalıdır.

* Tüm kamu ve özel sektör işletmelerine eşit koşullarda uygulanmak üzere rekabet yasası hazırlanmalı ve oluşturulacak bir rekabet kurulu vasıtasıyla kanunların etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

**Yapısal Reformlar
yoluyla ekonomide
etkinlik
arttırılmaktadır.**

* Sosyal güvenlik sisteminde, kamu ve özel sektör çalışanları arasındaki farklar giderilmeli, özel sosyal güvenlik kurumlarına olanak tanınan ve çalışanların kendi tasarruflarının sahibi olduğu bir sisteme geçilmelidir. Kamu ve özel sektörde çalışanların primlerinin bir sektörden diğerine geçerken taşınabilmesi sağlanmalıdır.

* Tarımsal teşvik sistemi gözden geçirilerek göreceli fiyat yapısını ve kaynak dağılımındaki etkinliği bozan uygulamalar kaldırılarak tarım üreticilerinin gelir düzeylerini korumayı amaçlayan bir sisteme geçilmelidir.

* Ekonomi politikası belirlenirken serbest piyasa ekonomisi esasları içinde toplumsal uzlaşma ve karar alma mekanizmalarına özel sektörün temsilcilerinin de katılımı, alınacak kararların verimini artırmak açısından gereklidir.

4.2. Altyapı ve sektörel gelişme için alınması gereken önlemler:

* Gerek hizmetler, gerekse tarım ve sanayi alanlarında kapsamlı fizibilite çalışmaları ve bu çalışmalar neticesinde, yatırımcıların uzun vadeli karar almasını kolaylaştıracak makro planlar hazırlanmalıdır. Bu çerçevede, elektronik chip üretimi, yazılım, yüksek öğrenim, sağlık, alternatif turizm, çiçekçilik, lüks meyve-sebze, balıkçılık, çiftlik balıkçılığı, marincılık, tekne imalatı vb. sektörleri de içerecek biçimde, rekabet gücü olabilecek sektörler hakkında detaylı fizibilite çalışmaları yapılmalıdır. Türkiye, KKTC'nin kendi olanaklarının yeterli olmaması durumunda, fizibilite ve plan çalışmaları için her türlü teknik ve mali desteği sağlamalıdır. Fizibilite çalışmaları, insan kaynakları alanını da kapsamalı; özellikle, küçültölmeye çalışılan kamu kesiminde ihtiyaç fazlası personelin, ekonomiye katkı sağlayacak projelere yönlendirilmesinde, bu fizibilite çalışmalarından yararlanılmalıdır.

* Fizibilite çalışmalarının sonuçlarına göre, ihtiyaç duyulması halinde, çeşitli uzmanlık alanlarında, kalifiye eleman yetiştirmek üzere uzmanlık kursları açılmalıdır.

Makroekonomik etkinliğin yanısıra sektörel gelişme politikalarına da önem verilmelidir.

* Teşvik sistemi, fizibilite çalışmaları neticesinde belirlenecek alanlar ve öncelikler çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir.

* Turizmde altyapı, insangücü, ulaştırma alanlarında yatırım yapılmalı ve ürün çeşitlenmesine gidilmelidir. Özellikle sağlık, kongre, doğal-yaşam vb. alanlarda uzmanlaşma mümkündür. Marinacılık da gelişmeye müsait ve potansiyeli olan bir alan olarak gözükmektedir.

* Turizmin gelişmesi için, Singapur gibi tamamen lüks tüketimle desteklenen bir serbest bölge sisteminin faydaları incelenmelidir.

* Turizmde kalifiye eleman eksikliğini gidermek için bir turizm yüksek okulu açmak faydalı olacaktır.

* Ercan havaalanı ve feribot yolcu salonları, turizm potansiyeli dikkate alınarak genişletilmeli ve yenilenmelidir.

* Türkiye’de faaliyetlerinin durdurulmasından sonra büyümesi olası gözüken kumarhane ekonomisinin önümüzdeki dönemde kontrol altına alınması gerekmektedir.

* KKTC’nin eğitimdeki en önemli avantajı temiz, sakin ve huzurlu bir eğitim ortamı sunmasıdır. Çok sayıda üniversite ve bölüm açılmasıyla değil, kaliteli eğitimin sağlanmasıyla çok sayıda üniversite öğrencisinin çekileceği unutulmamalı, sağlanan potansiyelin düşmemesi için kaliteden ödün verilmemelidir. Üniversitelere yapılan altyapı yatırımları desteklenmelidir.

* Yurtdışındaki ciddi ve kaliteli eğitim verdiği bilinen üniversiteler ile yapılacak ortaklıklar desteklenmelidir. KKTC’deki yüksek öğrenim kurumlarıyla özellikle ABD ve İngiltere’deki iyi eğitim veren üniversiteler arasında öğretim üyesi, öğrenci değişimi, burs gibi konularda işbirliği olanakları geliştirilmelidir.

* Tarım ve suyu girdi olarak kullanan çeşitli imalat sanayii sektörlerinin gelişmesinin önündeki temel sorunlardan biri olan kaliteli ve yeterli su sorununun çözümü için, boru ya da balon ile su taşıma dahil, başlatılan projeler ivendilikle sonuçlandırılmalıdır.

* Narenciye üretiminde damla sulamaya geçilmesi su tüketimini azaltabilecektir. Yeşilirmak baraj projesinin hayata geçirilmesi de denize akan suyun kazanılması anlamına gelecektir. Bu iki projenin su açığını büyük ölçüde karşılaması beklenmektedir. Ancak, oldukça masraflı yöntemlerle sağlanan suyun maliyeti yüksek olacak ve özellikle tarım fiyatlarını etkileyecektir. Bu nedenle, meyva ve çiçekçilik gibi tarım ürünlerine geçiş beklenmelidir.

4.3. Türkiye-KKTC Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi:

Türkiye KKTC ile ekonomik ve mali işbirliği alanında bir dizi anlaşma ve protokol imzalamıştır. Türkiye, bu anlaşma ve protokoller çerçevesinde, ekonominin gelişmesi, ulaşım ve ihracat pazarı sorunlarının aşılabilmesi için KKTC'ye yardım etmektedir. 1996 yılında KKTC Türkiye'den 74.4 milyon \$ devlet yardımı almıştır. Bu rakam, KKTC nüfusu göz önüne alındığında kişi başına 406 \$ tutarında bir yardım anlamına gelmektedir. Bu tutarın daha da artırılması gündemdedir. Ancak, bir yandan Türkiye'deki kanunların zaman zaman imzalanan protokollerle uyumlu olmaması, mevzuatların karşılıklı uyumlaştırılmasında görülen aksaklık ve gecikmeler, diğer yandan, KKTC ekonomisinin kamu ağırlıklı ve etkinlikten uzak yapısı, Türkiye'nin maddi ve teknik yardımlarının hedeflenen faydanın gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Bu tıkanıklıkların giderilebilmesi ve KKTC ekonomisinin gelişmesi için aşağıdaki önlemlerin alınması faydalı olacaktır:

* Türkiye, KKTC'deki elektrik, su ve ulaştırma gibi büyük ölçekli sorunlarının çözümüne yardımcı olacak projelerin geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi konusunda teknik ve mali destek sağlamalıdır.

Türkiye'nin maddi ve teknik yardımlarının etkinliği artırılmalıdır.

* Türkiye tarafından KKTC hükümetine yapılan parasal yardımların tamamı proje bazında verilmeli; proje safhaları gerçekleşmeden kredi dilimleri serbest bırakılmamalıdır. KKTC’de kamunun ekonomi içindeki ağırlığının küçülmesi sürecine paralel olarak, Türkiye’nin yardımlarının giderek artan bir bölümü yine sıkı denetlenen projeler bazında KKTC özel sektörüne tahsis edilmelidir.

* KKTC’de gerçekleştirilen altyapı yatırımlarına Türkiye sadece proje bazında parasal yardım vererek ve bu yatırımları üstlenecek Türkiye’li ve KKTC’li müteahhitleri teşvik sisteminden yararlandırarak katkıda bulunmalıdır. Bu yatırımların ihale süreçleri her iki ülke yetkililerinin temsil edileceği bir ortak kurul tarafından denetlenmelidir.

* KKTC’nin de kalkınmada öncelikli yöre kapsamına alınmasıyla, gerekli uyum çalışmaları kısa süre içinde tamamlanarak, her iki ülkenin de gerçek ve tüzel kişileri KKTC’ye yapacakları yatırımlarda Türkiye’nin teşvik sisteminden eşit biçimde yararlandırılmalıdır.

* Türkiyeli yatırımcıların KKTC’deki yatırımlarının özendirilmesi bakımından, ihraç edilen sermaye tutarının Türkiye’de itfa edilmesine imkan tanınmalıdır.

* KKTC ekonomisinde egemen olan üretim yapısının küçük ve orta ölçekli işletmeler olduğu ve bu işletmelerin esneklik, istihdam, rekabet ve sosyal yapı açılarından taşıdıkları önem dikkate alınarak, KOBİ’ler de teşvik sistemi kapsamına dahil edilmelidir.

* GB kararlarını etkilemeyecek şekilde, Türkiye ile KKTC’nin ticari ilişkilerinin genişletilmesi yolları araştırılmalı ve uygulanmalıdır. Bu çerçevede düşünülebilecek alternatiflerden birisi de gümrük birliği kapsamı dışında kalan ürünlerle sınırlı kalmak üzere bir serbest ticaret anlaşması yapılmasıdır. Bu anlaşma kapsamı dışında kalan KKTC mallarına Ortak Gümrük Tarifesi uygulayacak olan Türkiye, alınan gümrük vergilerini bir fon üzerinden telafi edebilir.

* KKTC'den gelen ve miktarı Türkiye piyasası için küçük, ancak KKTC için büyük bir ekonomik faaliyet anlamına gelen malların Türkiye'ye girişindeki bürokratik ve yasal zorluklar giderilerek serbest piyasa koşullarında rekabet edebilen KKTC kaynaklı ürünlerin Türk piyasasına girmesine imkan tanınmalıdır. Ayrıca, KKTC'de üretilen malların Türkiye piyasasına rahatça girişi ve dolaşımının önündeki engellerden olan sağlık belgesi sorunu KKTC tarafından düzenlenen belgelerin kabul edilmesi suretiyle aşılmalıdır. Bu belgelerin kabul edilebilirliğini sağlamak üzere KKTC'nin Türk yetkililerle işbirliği yapması uygun olacaktır.

* KKTC ile Mersin serbest bölgesi arasında ticari işbirliği olanakları araştırılmalıdır.

* KKTC'de turizmin önündeki en önemli engel olan ulaştırma sorununun çözümü için, Türkiye'den hızlı feribot seferleri imkanları araştırılmalıdır. Türkiye'nin yabancı ülkelerdeki turizm ofislerinde KKTC'nin de tanıtımı ve tur işlemleri yapılmalıdır.

* KKTC'de kayıtlı yatlarla tanınacak Türk bayrağı çekme hakkı marinalığının gelişmesine katkıda bulunacaktır.

* Taşımacılık büyük sermaye gerektiren bir alan olması nedeniyle Türkiye tarafından desteklenmelidir.

* SSK ve Emekli Sandığı'nın huzurevleri, bazı uzmanlık hastaneleri, devlet üniversitelerine bağlı kimi enstitülerin KKTC'ye kaydırılması değerlendirilmelidir.

B Ö L Ü M

SONUÇ

Sonuç

KKTC’de ekonomik sorunların temelinde siyasi sorunlar yatmaktadır. Ekonomik sorunların giderek büyümesi, Kıbrıs Rum Kesiminde refah düzeyinin Türk kesimine göre üç kat daha yüksek olması ve giderek yükselmesi, buna karşılık Türk kesimindeki duraklama, eşitliğe dayalı bir çözüm için KKTC’nin ekonomik kalkınmasını zorunlu kılmaktadır. Aksi halde, ağırlaşan ekonomik sorunlar, bu kez, siyasi ve sosyal sorunların da ağırlaşması tehlikesini doğuracaktır.

Bu sarmalın kırılması için mutlaka zaman geçirmeden bir dizi önlem alınmalıdır. KKTC’nin kendi dinamikleriyle bu sarmaldan kurtulabilmesi güç olduğundan, Türkiye’ye bu konuda önemli görevler düşmektedir.

Öncelikle, KKTC ekonomisinin önündeki temel kısıtları ortadan kaldıracak, etkinliği artıracak ve yapısal değişikliği sağlayacak politikalar bir an önce uygulamaya konulmalıdır. KKTC ekonomisinin temel kısıtları; tanınmama, ulaştırma ve ihracat olanaklarının sınırlı olması, aşırı güçlü devlet ekonomisi ve bu nedenle özel sektörün gelişmesinin nispeten sınırlı kalması ve düşük verimliliklerdir.

KKTC ekonomisinin yeniden yapılanmasında Türk hükümeti ve Türk özel sektörü, birikimini KKTC ile paylaşmalıdır. Türk hükümeti yaptığı mali yardımlarla ve ticari anlaşmalarla KKTC ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Ancak, Türkiye’nin yaptığı yardımların daha verimli şekilde kullanılması mümkündür. Bu katkının daha verimli hale getirilmesi, KKTC’de yatırım yapacak Türkiyeli yatırımcılara sağlanacak çeşitli imkanlarla daha da zenginleştirilmesi mümkündür. Türkiye’nin, KKTC’ye yaptığı yardımları proje bazında, dilimler halinde vermesi ve finansmanında katkıda bulunduğu projelerin gerçekleşme aşamalarını takip etmesi, bu yardımların daha etkin kullanılmasında rol oynayacaktır. Kamu kesimine yapılan yardımlar verimi görece düşük kamu sektörünün şişmesine neden olduğundan, yapılan yardımların bir kıs-

KKTC’de ekonomik sorunların aşılması siyasi sorunların çözülmesini kolaylaştıracaktır.

KKTC ekonomisi yeniden yapılandırılmalıdır.

Ekonominin yeniden yapılandırılması için KKTC’li ve Türkiyeli özel sektör temsilcilerinin görüşleri de dikkate alınmalıdır.

mının yine Türkiye ve KKTC’li yetkililerin denetiminde projeler bazında KKTC ya da Türkiyeli yatırımcılara yönlendirilmesi önemli katkılar sağlayabilecektir.

Kamu harcamalarının azaltılmasının ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmaması için bu sürecin iyi tasarlanması ve kamunun ekonomik hayattaki rolünü azaltmasından kaynaklanacak boşluğu özel sektörün doldurabilmesi için iş hayatının önündeki başta vergi ve sosyal güvenlik sistemi olmak üzere etkinliği kısıtlayan faktörlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Elverişli bir yatırım ortamı yaratılabildiği takdirde, özel sektör, Türkiye’den muhtemel yatırımlarla birlikte bu boşluğu kapatabilecektir. Elverişli bir yatırım ortamının tesis edilebilmesinde, KKTC’li ve Türkiyeli özel sektör temsilcilerinin görüşlerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

KKTC’nin tanınmaması risk maliyetini yükseltmektedir. Ancak, bu risk yatırım yapılmayacağı anlamına gelmemektedir; yapılacak yatırımların getirisinin yüksek olması gerekecektir. Türkiye ile yapılan anlaşmalar, KKTC’ye yapılacak olan yatırımları doğrudan Türkiye’nin güvencesine almaktadır. Bu anlaşmanın, KKTC’de yapılacak olan yatırımların riskini azaltıcı bir etki yapması beklenmektedir.

KKTC ekonomisinde özellikle hafif sanayi alanında yatırım yapmanın mümkün olduğu görülmektedir. Ekonomik açıdan KKTC’de olası yatırım alanları olarak konfeksiyon, montaj sanayi, tarım ürünlerinin işlenmesi, enerji ve petrol ürünleri dağıtımı, liman işletmesi, eğitim, taşımacılık, ticaret ve turizm gözükmektedir. Ayrıca, turizm ve üniversite potansiyeli dikkate alındığında inşaat ve emlak sektöründe de potansiyel olduğu söylenebilir. KKTC’nin kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınması gerek Türkiyeli gerekse KKTC’li müteşebbüsler açısından yeni fırsatlar yaratabilecektir. Ayrıca, Türkiye ile yapılan çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşması ile Türkiyeli yatırımcılara kolaylıklar sağlanmaktadır.

KKTC ekonomisi, istatistiki verilere yansımada, oldukça yüksek bir tasarruf oranına sahiptir. Ancak, mali sektör bu tasarrufların yatırıma

Yapısal reformların tamamlanmasından sonra, KKTC’li ve Türkiyeli girişimciler için elverişli yatırım alanları açılacaktır.

dönüşmesinde yeterli katkıyı yapamamaktadır. Yüksek enflasyon ve yüksek faiz oranları sanayi ve turizm yatırımlarının cazibesini azaltırken, sermayeye para piyasalarında cazip getiriler ortaya çıkmaktadır. Yerli sermaye birikiminin ancak bir bölümü yatırıma dönüşürken, önemli bir kısmı da yurtdışındaki (özellikle İngiltere'deki ve Türkiye'deki) para piyasalarında değerlendirilmektedir. Ekonomide etkinliği artırıcı önlemlerin alınmasından ve enerji, su, altyapı v.b. kısıtların ortadan kaldırılmasından sonra, yurtdışındaki sermaye birikiminin yeniden KKTC'ye dönmesi ve bu tasarrufların yatırıma ve üretime kanallıze olması beklenebilir.

KKTC işadamları Türkiyeli işadamları ile ortaklık kurmaya veya ortak bir proje üzerinde çalışmaya hazırdır. Türkiyeli işadamlarının sınırlı bir sermaye katkısı ile KKTC'de yatırım yapması ve özellikle burada üretilen ürünlerin Türkiye'deki veya üçüncü ülkelerdeki pazarlamasını üstlenmesi önemli bir katkı olacaktır. Ayrıca, bu tür ortaklıkların artmasının moral etkisi beklentileri de olumlu yönde etkileyecektir.

Küçük bir ekonomi olması nedeniyle doğru uygulamaların ekonomideki canlılığı sağlamak ve belli bir gelişme performansı yakalamakta büyük katkılar yapması mümkün olacaktır. Varolan potansiyellere ek olarak, önümüzdeki 10 yıl içinde GAP projesinin tamamlanması ve Manavgat su tesislerinin devreye girmesi sağlandığı takdirde Kıbrıs'ın bir imalat merkezi ve bir liman olarak Akdeniz'deki önemi artacaktır. Bunlara ek olarak Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesinin gerçekleşmesi durumunda Kıbrıs'ın stratejik önemi daha da artacaktır.